

Digitalitzant el record. La història invencible

Laura Solanilla (lsolanilla@uoc.edu)

Estudiant del programa de doctorat sobre la Societat de la Informació i el Coneixement

Treballs de doctorat TD05-004

Programa de doctorat sobre la Societat de la Informació i el Coneixement

Directora del treball: Glòria Munilla

Data de presentació: octubre de 2004

Data de publicació: juny de 2005

Internet Interdisciplinary Institute (IN3): <http://www.uoc.edu/in3>

RESUM

Aquest estudi vol establir quins són els usos reals d'Internet per a la creació, conservació, omissió, manipulació, transformació i recuperació de la memòria col·lectiva. L'estudi de cas se centra en un fet ben proper: la memòria de la Guerra Civil espanyola.

La nostra qüestió principal era saber si Internet és un bon instrument per a recuperar, conservar i difondre les diverses memòries, individuals i col·lectives, d'una comunitat determinada. Un altre aspecte que aquest treball ens ha permès posar en evidència ha estat la constatació de la diversitat de tipologies de memòria presents a la xarxa (autobiogràfica, heretada, generacional, oficial, documental, històrica...) i com es relacionen entre si. També ha estat interessant observar la convivència de *tempus* narratius diversos (relat immediat i record des del present de fets passats) que ens permeten superar la temporalitat de la memòria.

Finalment, i ja en relació amb el nostre estudi de cas, hem observat la convivència singular entre les diverses memòries oficials segons la filiació dels editors. Així, trobem presents a la xarxa discursos plenament franquistes -que justifiquen l'*alzamiento* i la guerra com a legítima defensa davant dels abusos del Front Popular i la II República- que conviuen amb els discursos pactistes de la transició -que equiparen les penalitats sofertes pels dos bàndols i dilueixen culpes i responsabilitats- i amb els que reivindiquen la necessitat de justícia i de donar veu als silenciats. Tots tres conviuen en diferent mesura i proporció, però seria difícil, per no dir impossible, trobar un altre mitjà de comunicació (diari, ràdio, televisió, revista...) que permetés aquesta convivència.

Podem concloure que la principal característica de la memòria a Internet és la seva diversitat, cosa que ens allunya d'entrada d'un model únic i estandarditzable.

PARAULES CLAU

memòria, Internet, record, memòria històrica, justícia

SUMARI

1. Presentació
 - 1.1. Memòria, memòries
 - 1.2. La dialèctica memòria personal / memòria col·lectiva
 - 1.3. Els estudis sobre memòria a la xarxa
 - 1.4. Estudi de cas: el perquè de la Guerra Civil espanyola
 - 1.5. Les mutacions de la memòria
2. Aspectes metodològics
 - 2.1. Tema de recerca i àmbit d'estudi
 - 2.2. Antecedents i estat actual del tema
 - 2.3. Pregunta de recerca i hipòtesi inicial
 - 2.4. Mètodes de cerca i anàlisi
 - 2.5. Marc teòric
3. Les memòries a la xarxa

- 3.1. La memòria autobiogràfica
- 3.2. La memòria heretada
- 3.3. La memòria generacional
- 3.4. La memòria oficial
- 3.5. La memòria documental
- 3.6. La memòria històrica
4. A tall d'exemple, la fossa militar del cementiri de Manresa
5. Conclusions

Bibliografia

Annexos

Annex 1: Corpus documental

Annex 2: Buidat dels fòrums

Si vols citar aquest document, pots fer servir la següent referència:

Si vols citar aquest document pots fer servir la següent referència: SOLANILLA, Laura (2005). *Digitalitzant el record. La història invencible* [treball de doctorat en línia]. UOC. (Treballs de doctorat; TD05-004) [Data de consulta: dd/mm/aa].
<<http://www.uoc.edu/in3/dt/cat/solanilla0605.html>>

Digitalitzant el record

La història invencible

Laura Solanilla Demestre

Sota la direcció de la Dra. Glòria Munilla Cabrillana

Octubre de 2004

Seminari de Recerca. Cibercultura

Voldria dedicar aquest treball al meu pare, un “biberó” que ha callat durant molts anys i que des de fa molt poc temps, ha començat a compartir els seus records amb tots nosaltres. A ell i a tots els qui van haver d’oblidar per poder sobreviure, aquest treball els vol retre homenatge.

Agraïments

Com sempre, en tota la meva trajectòria acadèmica, aquest treball no hagués estat possible sense el suport constant, la crítica encertada i els ànims de la Glòria Munilla. Sense ella hagués estat impensable que aquest treball hagués pogut tirar endavant, en aquesta etapa personalment difícil de la meua vida. Per tot això i per la seva amistat sense condicions, li dono les gràcies

També vull fer constar el meu agraïment a l’Elisenda Ardèvol, que amb els seus encertats comentaris, ha ajudat a fixar el rumb en els sempre difícils inicis d’aquesta recerca. La maternitat del concepte de fisiologia i anatomia de la memòria és seva i així cal que en quedi constància. Tampoc vull deixar d’agraïr la meticulosa tasca de correcció del Dr. Francesc Gracia que ha millorat notablement el resultat, aportant rigor històric i precisió conceptual al treball.

No puc acabar aquest espai d’agraïments sense referir-me als meus, que amb paciència infinita han suportat els canvis d’humor, les desaparicions i els discursos en veu alta intentant d’anar trobant el fil. A tots ells -Carles, Júlia i Marta- els hi dono el meu agraïment i tot el meu amor.

Resum

El present estudi vol establir quin són els usos reals d’Internet per a la creació, conservació, omissió, manipulació, transformació i recuperació de la memòria col·lectiva, centrant l’estudi de cas en un fet ben proper: la memòria de la Guerra Civil espanyola.

EL nostre principal interrogant era saber si Internet és un bon instrument per a recuperar, conservar i difondre les diverses memòries, individuals i col·lectives, d’una comunitat determinada. Un altre aspecte que aquest treball ens ha permès posar en evidència ha estat la constatació de la diversitat de tipologies de memòria presents a la xarxa (autobiogràfica, heretada, generacional, oficial, documental, històrica...) i com es relacionen entre elles. També ha estat interessant observar la convivència de *tempus*

narratius diversos (relat immediat i record des del present de fets passats) que ens permeten superar la temporalitat de la memòria.

Finalment, i ja relacionat amb el nostre estudi de cas, hem observat la convivència singular entre les diverses memòries oficials segons la filiació dels editors. Així trobem presents a la xarxa discursos plenament franquistes -que justifiquen el Alzamiento y la guerra com a legítima defensa davant els abusos del Front Popular i la II República- i que conviuen amb els discursos pactistes de la Transició -que equiparen les penalitats sofertes pels dos bàndols i dilueixen culpes i responsabilitats- amb els que reivindiquen la necessitat de justícia i de donar veu als silenciats. Tots tres conviuen en diferent mesura i proporció, però seria difícil, per no dir impossible, trobar un altre mitjà de comunicació (diari, ràdio, televisió, revista..) que permetés aquesta convivència.

Per concloure, la principal característica de la memòria a Internet és la seva diversitat, la qual cosa ens allunya d'entrada d'un model únic i estandarditzable.

Paraules clau

Memòria, Internet, record, memòria històrica, justícia

1. Presentació	4
1.1. Memòria, memòries	
1.2. La dialèctica memòria personal / memòria col·lectiva	
1.3. Els estudis sobre memòria a la xarxa	
1.4. Estudi de cas: el perquè de la Guerra Civil espanyola	
1.5. Les mutacions de la memòria	
2. Aspectes metodològics	16
2.1. Tema de recerca i àmbit d'estudi	
2.2. Antecedents i estat actual del tema	
2.3. Pregunta de recerca i hipòtesi inicial	
2.4. Mètodes de cerca i anàlisi	
2.5. Marc teòric	
3. Les memòries a la xarxa	19
3.1. La memòria autobiogràfica	
3.2. La memòria heretada	

3.3. La memòria generacional	
3.4. La memòria oficial	
3.5. La memòria documental	
3.6. La memòria històrica	
4. A tall d'exemple, la fossa militar del cementiri de Manresa	49
5. Conclusions	52
6. Bibliografia	57
7. Annexos	60
7.1. Corpus documental	
7.2. Buidat dels fòrums	

1. Presentació

El olvido está tan lleno de memoria
que a veces no caben las memoranzas
y hay que tirar rencores por la borda
en el fondo el olvido es un gran simulacro
que nadie sabe ni puede
aunque quiera
olvidar.

Ese gran simulacro . Mario Benedetti. 1995

Aquest treball té el propòsit d'explorar quins espais existeixen sobre la memòria a Internet i quins usos socials se'n generen. Aquesta qüestió, que en un principi pot semblar de fàcil resolució, s'ha revelat extremadament complexa a mida que s'anaven desgranant les diverses capes analítiques que embolcallen qualsevol problema. Ha estat necessari assentar unes bases del joc respecte al que entenem per memòria, quines formes adopta i com s'interrelacionen les seves diverses tipologies. I també ha calgut justificar la tria de l'estudi de cas que ens ha permès explorar els usos per part dels diversos agents socials, els instruments virtuals que en permeten aquest ús i les finalitats que s'hi amaguen. Totes aquestes consideracions seran les que ens permetran més endavant extrapolar els conceptes a la xarxa i analitzar l'ús real que se'n fa per a recordar, conservar els testimonis i crear una memòria col·lectiva.

Un darrer aclariment. Aquest estudi no pretén ser exhaustiu sinó fer una aproximació a les diverses formes i usos que adopta la memòria a la xarxa. Per a fonamentar-ho s'ha optat per treballar sobre un estudi de cas particular, la Guerra Civil espanyola. Cal suposar que la tria d'un estudi de cas de tipologia diferent (per exemple, no relacionada amb un esdeveniment traumàtic com és una guerra) oferiria altres usos particulars i unes finalitats diferents. No obstant això, en allò fonamental, mostrarem que les pautes són coincidents.

Dit això, començarem parlant dels diversos conceptes que estan inclosos en el terme "memòria" i veurem l'estat dels estudis sobre memòria a la societat de la informació.

1.1. Memòria, memòries

En iniciar aquesta recerca res no em feia preveure l'immens territori que s'obria davant meu. Com tot allò que es mira de lluny, el concepte de memòria semblava unívoc i sense fissures. Però a mida que em vaig anar endinsant en aquest territori desconegut es va anar desvelant un panorama d'una complexitat intensíssima. Ben aviat em vaig adonar que no es podia parlar de "memòria", sinó que aquest terme contenia un calidoscopi de significats, a voltes oposats i ben sovint complementaris.

El primer escull per superar ha estat definir l'objecte d'estudi. La memòria, tant en la vida presencial com a la xarxa, és un concepte relliscós de múltiples significats. Per tant, la primera tasca que ha calgut abordar ha estat la definició d'aquest objecte bevent de diverses fonts i amb autors provinents de camps disciplinaris ben diferenciats. Historiadors, politòlegs, sociòlegs, antropòlegs i fins i tot psicòlegs socials han dit la seva en aquest terreny. Totes aquestes aproximacions tenen trets en comú i totes mostren aspectes que les diferencien.

El primer punt que cal tractar és que quan es parla de memòria, cal diferenciar clarament si ens referim a la memòria individual o a la col·lectiva. I atès que ambdós conceptes no defineixen situacions estàtiques, serà de fonamental importància definir les relacions que s'estableixen entre ambdós conceptes. Seran aquestes relacions les que ens permetran definir el nostre objecte d'estudi i les seves múltiples facetes amb tota la seva complexitat.

En primer lloc parlarem de la **memòria individual**, la que configuren els records d'allò viscut per un individu concret. Objecte d'estudi etnogràfic, esdevé un nutrient indispensable per a l'anàlisi de la memòria col·lectiva. Dins d'aquest gran àmbit que correspon a la memòria personal, podem distingir dos grans tipus de memòria. D'una banda la memòria autobiogràfica, que comprèn els records dels fets viscuts en primera persona, i d'altra banda la memòria heretada o transmesa, que és el record d'uns fets narrats per d'altres.

L'altre vessant el constitueix la **memòria col·lectiva o social**. Es pot considerar com una "memòria de síntesis" o una "memòria adaptada" a la realitat social de cada moment. Cal dir que dins d'una societat determinada conviuen una gran pluralitat de memòries col·lectives paral·leles, i per tant no es pot parlar d'una única memòria col·lectiva. Una possible definició entendria la memòria col·lectiva com el record que té una comunitat de la seva pròpia història i dels aprenentatges, més o menys conscients, que ha extret d'ella. Diversos autors han teoritzat sobre aquest concepte. El sociòleg francès Maurice Halbwachs (1877-1945) va ser el primer a afirmar que "la memòria era una construcció social", i que recordar implicava estar vinculat a un marc col·lectiu i compartir punts de referència socials que permetessin coordinar les memòries en el temps i en l'espai. En el temps, ja que la memòria es manté viva mentre es manté l'adscripció al grup de referència, i en l'espai ja que la memòria es vincula sempre a imatges espacials.

Amb el pas del temps, els records es van establir en institucions d'índole molt diversa, i així, la memòria col·lectiva d'una societat arriba a constituir una espècie de patrimoni comú que l'individu es troba des que neix.

Relacionats amb aquest concepte, trobem una sèrie de memòries que cal assenyalar, entre les quals en destacarem tres. En primer lloc, podem parlar d'una memòria generacional, que és la memòria que comparteix un mateix grup d'edat dins d'una societat determinada. També es pot formular com la diferent percepció i record del mateix fet que tenen generacions diferents. El sociòleg Karl Mannheim (1952) va postular que la generació no és un fenomen biològic o mental, sinó eminentment social que suposa la ubicació de la persona en un temps i un espai històric comú que la predisposen "cap una forma pròpia de pensament i experiència i un tipus específic d'acció històricament rellevant".

El segon concepte per destacar en aquest àmbit és el de memòria oficial o dominant. És la memòria pública que es mostra en els mitjans de comunicació i en els discursos des del poder i les institucions. Actua sobre la memòria personal influint en la manera que la gent recorda el seu propi passat. De vegades, com en el cas de la Transició espanyola, esdevé una memòria de consens polític més valorativa que no pas factual (és més fàcil posar-se d'acord sobre les valoracions que sobre els fets).

En aquest punt cal incorporar per primer cop un concepte que anirà sortint de forma recurrent durant tot el discurs: l'oblit. Segons Josefina Cuesta (1998): “*los gobiernos y los poderes públicos no dejan de ser imponentes máquinas de memoria o de olvido institucionalizado, decretando el recuerdo, el olvido, la amnistia, la amnesia, la condena o el perdón*”.¹ Els motius dels oblitats són diversos. Alguns són supressions de la memòria, eliminacions de testimonis que contradiuen versions oficials de determinats fets. En aquest cas, l'origen d'aquests silencis és claríssim i va relacionat amb una premeditada intencionalitat política. Un exemple interessant són les interpretacions de la Llei d'Amnistia de 1977. En altres ocasions, els oblitats o les tergiversacions de fets passats són molt més inconscients i, en paraules de Eric Hobsbawm, serien “curiosos mecanismes que ens tempten a amagar les transformacions històriques darrere la màscara de pràctiques aparentment invariables”.² Sigui com sigui, els silencis i les omissions són tan significatius com els discursos oficials, encara que menys repetits i per tant, condemnats a l'oblit.

Finalment, el tercer terme que no podem oblidar en aquest recorregut és el de memòria històrica. No tothom està d'acord en la definició d'aquest terme, encara que els darrers anys ha agafat un fort protagonisme en el nostre país com a element reivindicatiu i cohesionador social. Aquest concepte s'associa a moviments socials per a la recuperació de la memòria d'un passat que ha estat silenciats molt de temps per la història oficial. Tot i que conceptualment és una mica redundant, ha quallat en el llenguatge quotidià i dels mitjans de comunicació, i ha denotat la necessitat que té un poble o una comunitat determinada de no oblidar el seu passat col·lectiu, malgrat els esforços per silenciar determinats testimonis per part de determinats agents. En aquest aspecte, l'expressió “memòria històrica” s'associa necessàriament a tres conceptes més: recuperació i vindicació d'uns fets passats, expressió d'identitat col·lectiva i obligació moral del record. Joaquim Aloy, historiador directament implicat en la recuperació de la memòria històrica de la Guerra Civil espanyola per el seu treball d'investigació sobre el cementiri militar de Manresa, i exemple d'utilització de la xarxa com a canal amplificador d'aquesta recerca, diu que “és bàsic que un poble conegui bé la seva pròpia història i que, per tant, és vital que tingui memòria”, o també que “cal tenir molt present la nostra història en la memòria” (Aloy, 2004). Seria el que anomenariem “Arqueologia de la memòria”

Altres autors no consideren que la memòria històrica estigui formada per qualsevol esdeveniment del passat que d'una manera o una altre hagi quedat enregistrat en els múltiples recipients de la memòria, sinó només per aquells que tinguin rellevància immediata i alguna mena d'influència sobre el present, tant positiva (com a exemple a seguir) com negativa (situació a evitar). De vegades es produeixen

¹ Cuesta Bustillo, Josefina. (1998). “Memòria y historia. Un estado de la cuestión”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 203-224. Madrid: Marcial Pons

² Hobsbawm, Eric J.; Ranger, Terence. (1988). *L'invent de la tradició*. Vic: Eumo Editorial, p. 7.

situacions on la memòria històrica esdevé conflictiva, ja que els diversos discursos coexistents no són coincidents i de vegades esdevenen fins i tot antagònics.

Però la memòria històrica, sigui quina sigui la seva gènesi, té molt a veure amb la identitat col·lectiva d'una comunitat determinada. Les finalitats últimes de tots aquests moviments són recordar per no perdre els orígens, per saber qui som i a quin grup pertanyem. La transmissió del record és gairebé una obligació en totes les cultures³ com les de tradició jueva. En qualsevol cas, recordar és un mecanisme absolutament identitari i el que es fixa (és a dir es recorda de forma col·lectiva) esdevé la història que legitima una comunitat determinada. Les raons per les quals una col·lectivitat escull recordar uns determinats fets, explicats d'una forma determinada, i n'oblida d'altres, i com aquests silencis i oblitats de vegades afloren a través del testimoni personal dels seus protagonistes i entren en conflicte amb el que anomenem "memòria oficial"⁴ tenen molt a veure en com una col·lectivitat es pensa històricament i com legitima les seves accions. En aquest àmbit de recerca és fonamental el paper de la història oral que permet la recuperació de testimonis i memòries personals per a construir un nou discurs col·lectiu.

Per acabar voldria incorporar un darrer concepte al discurs, que no es refereix pròpiament a una tipologia de memòria però sí que és un fenomen comú a la seva dinàmica. Es tracta del que s'anomena desplaçament de memòria, i es produeix quan dues situacions històriques són percebudes com anàlogues pels actors polítics i socials. En aquestes situacions hom tendeix a observar els adversaris actuals a través del prisma del passat.

1.2. La dialèctica memòria personal / memòria col·lectiva

Un cop fet un repàs dels principals tipus de memòria que conviuen en una mateixa societat, val la pena deturar-nos a analitzar quines són les principals interrelacions que estableixen. En l'àmbit ontològic existeixen dos enfocaments principals. D'una banda els *holistes o totalistes*, entre els quals destacaríem Durheim i els seus deixebles, que consideren que són les propietats socials les que expliquen les dels individus. Així, defensarien l'existència d'una memòria col·lectiva amb entitat pròpia i distinta de les memòries individuals però constituent de les mateixes. L'historiador Jeffrey Olick ho explica de la manera següent:

Mientras que Freud y otros pensadores veían en la memoria un manantial del alma, la tradición durkhemiana concebía la memoria colectiva como un hecho social que confiere identidad a los individuos y a los grupos (Olick, 1988: 122)

D'altra banda, un enfocament *individualista o nominalista* considera que no hi ha cap propietat social que no pugui ser explicada per mitjà de la descripció de les propietats dels individus, i que la memòria

³ "Hemos visto aparecer, junto a la necesidad de memoria, el *deber de memoria*, inquietud recurrente en muchos testigos y especialmente intensa entre los supervivientes de los campos de exterminio". A Cuesta, Josefina (1998). "La memoria del horror, después de la II Guerra Mundial". A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 86. Madrid: Marcial Pons

⁴ En aquest treball el terme "memòria oficial" no té cap connotació pejorativa, sinó que seria equivalent a la memòria institucionalitzada d'una comunitat. En paraules de Ricard Vinyes: "Oficial [...] vol dir exactament la història sancionada per l'autoritat constituïda (que posa diners i grandesa al projecte museístic) mitjançant les veus científiques que legitimen les definicions i explicacions que es donen, que s'hi fan" (*op. cit.* p. 35).

col·lectiva no és altra cosa que la suma de les memòries individuals.⁵ Aquesta seria una relació estructural i anatòmica entre els dos grans àmbits de la memòria: la individual i la col·lectiva.

Aquesta relació també es pot analitzar des del punt de vista funcional, o dit d'una altra manera, veient quina relació existeix entre elles. Aquí també ens trobem davant dos enfocaments oposats. En primer lloc un enfocament *conservador* que entén el passat com quelcom immutable. Aquesta postura tan radical és obsoleta però en l'actualitat els estudis en aquesta línia van encaminats a determinar els límits que hi ha per a la manipulació del passat. Els diversos autors que la defensen (Jervis, Hall o Nancy Bermeo) no neguen la possibilitat de manipular el passat, però volen demostrar la resistència a la manipulació i les dificultats que afluïren davant qualsevol intent de manipulació del mateix. No obstant, cal posar en evidència que el major o menor grau de manipulació depen del règim polític de cada comunitat.

Hi ha un segon enfocament molt més dinàmic, l'enfocament *presentista*, defensat per autors com Maurice Halbwachs o Eric Hobsbawm que defensen que el passat és permanentment modificat per les creences, les aspiracions i les pors del present. O dit d'una altra manera, analitzen la capacitat del present per modelar el passat i imposar diverses versions sobre aquest en virtut de les circumstàncies canviants del moment viscut:

La memòria no recorda les coses tal com van ser, sinó que és una reconstrucció del passat des del present que modula, recrea, oblida e interpreta de diverses maneres el passat. (Aguilar, 1996: 26)

Paloma Aguilar resumeix molt bé aquesta situació:

En cada període històric hi ha una pluralitat de memòries autobiogràfiques del mateix fet, tan variades com individus les posseeixen, i una memòria heretada col·lectiva, més uniforme que, si bé no ha de ser única ni totalment homogènia, sí que ofereix una visió general, i d'alguna forma hegemònica, del passat. (Aguilar, 1996: 33)

Aquesta coexistència, malgrat no ser absolutament coincident, ha de ser prou coherent perquè la memòria col·lectiva oficial no contradigui el record personal. Quan aquest fet no es dona es poden produir situacions de forta inestabilitat política i social que estimulen l'emergència de moviments socials reivindicatius.

Un altre punt de debat recau sobre els límits i les diferències entre el que és memòria i el que considerem història. Els darrers anys hem assistit a un intens debat en el camp de la historiografia centrat en aquest tema. Eric Hobsbawm, a *La Era del Imperio* (1989), planteja que quan els historiadors intenten estudiar un període del qual resten testimonis supervivents, s'enfronten i es complementen dos conceptes diferents de la història: l'erudit i l'existencial, els arxius i la memòria personal. Raymond Carr (1961) afirma que no totes les dades sobre el passat són fets històrics, sinó que cal la intervenció d'un historiador perquè a través de l'anàlisi i l'elaboració d'aquestes puguin esdevenir dades històriques. No obstant, altres autors creuen que tot acte humà, independentment del seu nivell d'anàlisi, ha de ser considerat com un fet històric.

⁵ "Es pot veure una extraordinària pluralitat de les memòries que s'expressen en la societat: memòries individuals, familiars, de grups, de barri, de classe... En resum, no hi ha cap memòria col·lectiva, sinó únicament memòries

Un plantejament més simplista, com el que defensa la politòloga Paloma Aguilar (1996), considera que la història és la part del passat que, d'una forma o una altra, ha quedat registrada i emmagatzemada als dipòsits [socials] de memòria (els arxius o els museus). Així, la història seria una secció del passat susceptible de ser recordada, analitzada i corroborada a través de documents i testimonis. Aquesta manera d'entendre la qüestió provoca la gènesis de les històries oficials, però no té en compte les altres històries fora dels circuits del poder. En aquest cas, caldria destacar la centralitat del paper dels museus i les institucions en la gènesi d'aquesta memòria col·lectiva oficial.⁶

Per la seva banda Josefina Cuesta afirma:

Des dels anys setanta s'ha estès entre els historiadors l'hàbit de distingir entre història i memòria. Entre el saber científic dels fets passats, la història entesa com a saber acumulatiu amb voluntat d'exhaustivitat, de rigor, de control dels testimonis, d'una part; i de l'altra, la memòria d'aquests fets passats cultivada pels contemporanis i els seus descendents. (Cuesta, 1988: 204)

No és propòsit d'aquesta introducció fer un repàs exhaustiu dels diversos debats historiogràfics que s'han dut a terme sobre aquesta qüestió.⁷ No obstant això, sí que ens ha semblat rellevant en primera instància destacar els trets fonamentals que diferencien els dos termes i posteriorment, introduir un nou concepte, manllevat del treball de l'historiador francès Pierre Nora: el de *els llocs de la memòria*.

Nora va ser el director "Les Lieux de mémoire", que plantejava una història de França a través de la memòria. En l'obra van col·laborar 130 historiadors, constava de tres volums i set toms i consistia en l'exploració selectiva i erudita dels punts de cristal·lització de l'herència nacional francesa i l'inventari dels principals *lieux* que la componen. En ella s'afirma que els records d'uns esdeveniments determinats es materialitzen en uns espais concrets, uns llocs simbòlics. Aquests *locus memoriae* no tenen entitat física i es constitueixen com a espais simbòlics de referència on la memòria d'una col·lectivitat es materialitza, en forma d'imatge, de frase, de monument, de cançó...⁸

Aquests llocs mai no són gratuïts ni casuals, i la seva anàlisi permet saber molt, no només del passat, sinó també del present, ja que segons Nora, "la memòria és la instrumentalització política del passat en el present".⁹

El mateix Pierre Nora ens proposa una definició:

Les lieux de mémoire no se reducen en absoluto, según mi opinión, a monumentos o acontecimientos dignos de memoria, o a objetos puramente materiales, físicos, palpables, visibles, a los que tienen tendencia a reducir su utilización la opinión de los poderes públicos. El *lieu de mémoire* es una noción abstracta, puramente simbólica, destinada a desentrañar la dimensión recordadora de los objetos, que pueden ser materiales, pero sobretudo inmateriales, como fórmulas, divisas, palabras clave, por ejemplo "Francia",

individuales i memòries de grups restringits."(Michonneau, 2002)

⁶ "La museización y el patrimonio son espacios de memoria, lugares de encrucijada entre políticas públicas, cultura y tradición que consolidan un espacio de y para la memoria y para la transmisión del recuerdo." (Cuesta: 1998, 209).

⁷ Vegeu: Cuesta Bustillo, Josefina (1998). "Memòria e historia. Un estado de la cuestión". *Ayer*, núm. 32, p. 203-246. Madrid: Marcial Pons.

⁸ Un exemple de com una cançó pot cristal·litzar un complex sistema de records el tenim en la cançó *Grandola, vila morena* de la Revolució dels clavells a Portugal l'any 1974 i un exemple de com es fa la sel·lecció de la memòria està el fet que oblidem el seu autor, José Alfonso.

“la tierra” o “el campanario”. [...] Se trata pues, e insisto en ello, de una historia crítica de la memòria a través de sus principales puntos de cristalización o, dicho de otro modo, de la construcción de un modelo de relación entre la historia y la memòria. (Nora, 1988: 32-33)

Així doncs, aquest concepte és clarament extrapolable a altres realitats històriques i socials i ens permet atansar-nos a l'anàlisi simbòlica de les icones de la memòria: imatges, cançons, eslògans... Tot el que configura l'*spleen* d'un període determinat i que té la propietat de desencadenar records associatius.

1.3. Els estudis sobre memòria a la xarxa

Fins a aquest moment ens hem mogut en un pla conceptual que no analitzava específicament les particularitats i les tipologies de la memòria que hi ha a la xarxa. De fet, una primera cerca bibliogràfica sobre la qüestió ha donat resultats molt decebedors.

Si ens plantejem com analitzar aquest tema podem veure que coexisteixen dues grans maneres d'abordar-lo. En primer lloc, es podria analitzar l'anatomia de la memòria a la xarxa, la seva arquitectura. O dit en unes altres paraules: com es construeix i es conserva la memòria d'un esdeveniment determinat a Internet o bé com es destrueix. Per a fer-ho caldria estudiar els estàndards d'intercanvi d'informació, els sistemes de classificació i indexació de la informació, l'estructura dels arxius a la xarxa, l'ús i la definició de les metadades segons els protocols internacionals... En definitiva, el que Doris Lessing defineix com “el codi” o estructura tecnològica que permet l'arxiu, la conservació i la recuperació de la informació (i en aquest cas de la memòria històrica).

Aquest enfocament ens proporcionaria un mapa de la memòria a Internet, una topografia de contenidors, organitzats segons criteris de classificació, cerca i recuperació. Seria un estudi disciplinàriament més proper a l'àmbit de la documentació i l'arxivística o fins i tot, a l'estudi de les característiques i limitacions tecnològiques i com aquestes condicionen el què i el com a la xarxa.

En segon lloc, l'anàlisi de la memòria a Internet es pot dur a terme des d'un punt de vista fisiològic i funcional. És a dir, com els diversos agents implicats utilitzen la xarxa, amb quines finalitats i limitacions. Quines apropiacions i transformacions en fan? Quin valor afegit els proporciona? Aquest és un plantejament que posa l'èmfasi en l'anàlisi d'Internet com a espai social, de característiques dinàmiques i mutants. En aquest àmbit, Internet és un nou escenari de relació entre els diversos portadors de memòries, que utilitzen els instruments digitals per a finalitats ben determinades.

Els darrers anys, l'aparició d'Internet en la nostra societat ha començat a modificar els mecanismes de relació entre els diversos agents socials. Individus, institucions, poders fàctics han vist modificades les regles de joc davant l'aparició d'un instrument tan poderós com és la xarxa, que permet de forma accessible donar veu a persones que generalment resten excloses dels circuits dels *media*. És aquest segon enfocament el que s'ha triat en aquest estudi. Es vol focalitzar sobre els usos i els funcionaments i no sobre les estructures. Ens interessen més ara les relacions i les finalitats que no pas els contenidors.

⁹ Nora, Pierre (1998). “La aventura de *Les Lieux de mémoire*”. *Ayer*, núm. 32, p. 17-34. Madrid: Marcial Pons.

Així, aquest estudi pretén abordar quin ús es fa d'Internet per a la creació, la conservació, l'omissió, la manipulació, la transformació i la recuperació de la memòria col·lectiva i amb quines finalitats, centrant l'estudi de cas en un fet ben proper: la memòria de la Guerra Civil espanyola.

1.4. Estudi de cas: el perquè de la Guerra Civil espanyola

A l'hora de definir el *corpus* d'estudi podíem optar entre diverses alternatives. Les unes de tipus més etnogràfic i les altres emmarcades dins d'un marc teòric més aviat històric. No obstant això, calia optar entre diversos esdeveniments contemporanis que permetessin analitzar la dialèctica entre història i memòria,¹⁰ i finalment s'ha optat per escollir com a estudi de cas la Guerra Civil espanyola a Internet. Aquesta tria respòn a diversos motius.

En primer lloc, perquè una guerra civil comporta a la posterior coexistència obligatòria entre vencedors i vençuts, i en el cas de la Guerra del 36, va haver-hi esforços importants per part del Règim franquista per escriure una història oficial que legitimés la Dictadura i alhora per silenciar la memòria dels vençuts en la contesa.¹¹ Un dels objectius d'aquesta recerca és comprovar si aquest discurs establert oficialment segueix viu a la xarxa: fundacions franquistes, bibliografia específica, comunitats virtuals amb aquesta "causa general" com a objectiu prioritari... O, si més no, veure quin és el discurs dominant entre els hereus biològics i polítics dels dos bàndols.

En segon lloc, però, cal destacar que el cas espanyol no va seguir unes pautes gaire comunes respecte a altres situacions de transició d'un regim dictatorial a un de democràtic, ja que després de quaranta anys de dictadura el model de transició democràtica a Espanya es va construir sobre una llei d'amnistia política que va deixar impunes els crims de guerra sota la coartada de l'alliberament dels presos de la dictadura. Aquesta llei es va considerar imprescindible entre els diferents agents polítics i socials per donar espai de creixement a la jove democràcia espanyola. En paraules de la historiadora Selma Reuben:

Uno de los elementos más visionarios de este salto hacia la democracia fue la renuncia general a cualquier tipo de venganza política. No hubo ninguna "limpieza" al estilo checo ni comisiones de "verdad y reconciliación" al estilo de las que se crearon más tarde en Sudáfrica". (Reuben, 2002: 23)

Aquest fet ha condicionat absolutament la construcció de la memòria col·lectiva del conflicte i com, malgrat aquest pacte, a mesura que la democràcia s'anava enfortint anaven sorgint més veus reclamant la recuperació de la memòria dels vençuts. Com narra Josefina Cuesta:

Nuestro presente democrático, cargado de historia, se presenta también como campo avaro de memoria, bien en la "invención de la tradición" , para aquellos fenómenos nacientes que buscan el troquel de la legitimidad en el pasado y en la realidad de raíces históricas de realidades centenarias, o bien en la

¹⁰ Calia que fossin esdeveniments prou recents perquè alguns dels seus protagonistes fossin vius i enpoguessin donar testimoni. Malauradament, el segle XX ha estat ric en aquesta mena de fets (Segona Guerra Mundial, Holocaust, Corea, Vietnam...) i finalment ens hem decantat per un tema molt proper a la nostra societat i que encara té repercussions personals, socials i polítiques.

invención y apropiación de lugares, en la celebración de conmemoraciones, en la política del patrimonio o en el acuerdo tácito de cierto silencio en aras de la transición y de la convivencia democrática” (Cuesta, 1988: 224)

En tercer lloc, molts dels protagonistes del conflicte són encara vius i en condicions de donar testimoni. Si més no, la memòria del que va passar s’ha anat transmetent dins l’entorn familiar i són molts els fills i néts dels contendents que en reclamen la vindicació històrica. Dins d’aquest marc s’han d’inserir els treballs de periodisme d’investigació i de recuperació de la memòria emesos al programa “30 minuts” de TV3 (*Els nens perduts del franquisme*, *Les fosses del silenci* o *El comboi dels 927*), la constitució d’associacions de recuperació de la memòria històrica i d’homenatge a les víctimes franquistes, la campanya d’exhumacions de fosses comunes i el posterior enterrament amb nom i cognoms i tantes altres accions, tot i que amb forts problemes administratius i legals. Per tant, s’està produint un moviment a l’alça atès que l’avançada edat de molts dels protagonistes fa que la possibilitat d’aconseguir i fixar el seus testimonis sigui cada cop més incerta i improbable, i els estudis i la recerca en història oral estan prenent un paper protagonista fonamental.¹²

1.5. Les mutacions de la memòria

Més de seixanta anys separen els records en primera persona dels protagonistes de la guerra de la memòria instal·lada en la societat del segle XXI. Per això seria absurd pensar que els records han restat immutables tot aquest temps. Cal distingir, com a mínim, dos factors que han incidit en els records i els han modificat. En primer lloc, el mateix pas del temps, que actua imperceptiblement reinventant els records per ajustar-los als valors socialment imperants de cada moment històric. Aquesta acció és comuna en qualsevol tipus de memòria o record d’un fet determinat. Però en segon lloc, en el cas de la Guerra Civil espanyola, cal tenir present l’existència d’una manipulació deliberada del record per part de les forces guanyadores que van construir discursos propagandístics i van generar una memòria falsa o tergiversada que legitimés el seu règim i la seva revolta contra el govern legalment escollit de la Segona República.

Aquesta doble acció, la impersonal pròpia del pas del temps i la volitiva amb finalitats clarament polítiques, ha anat construint un discurs canviant sobre el que va ser la Guerra Civil i sobre quines conseqüències va tenir en els diversos sectors de la població. A continuació s’intentarà establir unes etapes de la memòria, necessàriament imprecises, però que poden ajudar a copsar aquesta transformació i les seves causes.

La primera etapa correspondria al període que va des del final de la guerra fins a mitjan anys cinquanta, durant la qual el principal objectiu dels vencedors va ser la construcció d’una memòria

¹¹ Alguns exemples d’aquest fet es plasmarien en la redacció de la “Causa general” per part de les forces guanyadores de la guerra o en l’edició de la *Historia de la Cruzada Española* del Cuartel General del Ejército i el Servicio Histórico Militar. Aquest discurs no queda circumscrit a aquest període sinó que posteriorment aquestes tesis es van mantenir en les obres de Ricardo de la Cierva entre els anys 70 i 90 o més recentement en l’obra de Pio Moa com a exemple de la perduració fins l’actualitat d’aquesta mena de discurs.

oficial. Es va endegar una fortíssima campanya propagandística per part dels vencedors dirigida a “explicar” la història de manera que legitimés el nou règim i justificqués totes les accions comeses durant la guerra pel seu bàndol. És dins d’aquest propòsit on cal emmarcar el Decret de 26 d’abril de 1940 que ordenava al Ministeri de Justícia la instrucció de la *Causa General informativa de los hechos delictivos y otros aspectos de la vida en la zona roja desde el 18 de Julio de 1936 hasta la liberación*. En aquest informe, suposadament fruit d’una investigació rigorosa i exhaustiva, es pretenia recopilar tots els abusos i atrocitats comesos pel bàndol republicà (el que anomenaven el “Terror Rojo”) per mostrar i demostrar a l’opinió pública internacional la necessitat de l’“Alzamiento Nacional” contra la situació de caos i anarquia a què suposadament havia portat el govern del Front Popular.

Així, a l’extermini físic dels vençuts es va sumar l’extermini ideològic. En aquest entorn monolític, qualsevol altra memòria no coincident amb el discurs oficial era reprimida i silenciada de forma violenta. Els vençuts van haver d’aprendre a callar i ocultar els records, que van mantenir en una esfera absolutament personal. Les poques memòries no oficials que es manifestaven provenien dels exiliats a França o a Amèrica, els quals van iniciar al seu torn un camí del record que els portaria a idealitzar els fets passats a causa de la llunyania física. Durant molts anys, a Espanya, la premsa, les publicacions, els discursos i la propaganda només van parlar dels “crims” de la República i de les barbaritats terribles que havien comès els republicans.

Encara que a partir de 1953 es va obrir un període de suposada suavització del règim, l’esperit del 18 de juliol es va mantenir fins a finals del franquisme, i fins i tot va esclafar el tímid aperturisme de Carlos Arias Navarro i el seu 12 de febrer. Encara que es va produir una entrada de tecnòcrates de l’*Opus Dei* al govern que substituïen els ministres falangistes, el poder dels blaus es va mantenir en la Secretaria General del Movimiento i a l’Exèrcit, amb l’ascens dels generals que havien fet la guerra com “alféreces provisionales”.¹³

Els primers passos de la resistència des de la clandestinitat van obrir el camí a una altra memòria, no coincident amb la oficial, fruit dels relats dels exiliats i dels que començaven a prendre part activa en la resistència.¹⁴ No obstant això, va continuar sent una memòria clandestina i silenciosa, sense cap canal d’expressió més enllà del boca-orella. La diferència substancial respecte al període anterior és que per primer cop, l’exercici de memòria no és un acte solitari, sinó compartit de forma comunitària per grups d’ideologia política comuna. La memòria actua, doncs, com a element cohesionador i identitari dels grups de resistència antifranquista. Tanmateix, les prioritats passen per una oposició política i social al règim i els exercicis de recuperació de la memòria tenen un caràcter purament testimonial.

¹² En aquest aspecte es pot destacar l’èxit del programa de televisió “Explica’ns la teva vida”, fet en col·laboració amb la Universitat de Barcelona, l’objectiu del qual era recollir històries de vida. Val a dir que de les 700 biografies enviades a TV3, prop de la meitat dels relats es referien a una de les vivències més intenses que pot viure qualsevol persona: viure una guerra. Per això, la sèrie dedica dos capítols especials als que són ja els últims testimonis vius de la Guerra Civil espanyola.

¹³ Alguns d’aquests generals encara manàven a la Transició, com per exemple el general Francisco Coloma Gallegos.

¹⁴ Cal deixar constància que els maquis van continuar lluitant fins a l’inici de la dècada de 1960, i que per tant, de resistència n’hi va haver sempre. En aquest paràgraf ens referim específicament a l’acció política que va néixer timidament de ma del PCE a partir d’aquesta data.

El tercer període s'obre amb la mort de Franco el 20 de novembre de 1975. Aquest fet va suposar l'inici d'un canvi de règim que van portar, a la tardor de 1977, a debatre una sèrie d'acords de tipus social i econòmic, coneguts posteriorment com a *Pactes de la Moncloa*. En l'àmbit de la memòria, aquesta etapa es va caracteritzar per un pacte de silenci fonamentat en el consens social necessari per protegir la jove democràcia espanyola. Les elites espanyoles van considerar el record de la guerra civil com un motiu d'enfrontament social que calia evitar, limitant les aspiracions més extrems d'uns i altres per aconseguir-lo. En paraules de Paloma Aguilar:

A lo largo de la Transición española tuvo lugar un pacto tácito entre las élites más visibles para silenciar las voces amargas del pasado que tanta inquietud suscitaban entre la población. Parte de ésta parecía temer la inminente resurrección de los viejos rencores de la guerra que, tal vez, no estuvieran tan apagados como pretendían hacer creer tanto los dirigentes políticos como algunos medios de comunicación. Muy probablemente esto fue debido a que la sociedad española no había sido formal y explícitamente "reconciliada". (Aguilar, 1996: 22)

En aquesta etapa es va imposar el pragmatisme polític i els agents socials implicats van avantposar la viabilitat democràtica a la necessitat de fer justícia als silenciats durant la Dictadura. Durant la Transició, es va passar de puntetes sobre temes delicats que podien disparar l'alarma de sectors encara potencialment perillosos, com l'Exèrcit, la ultradreta i l'Església, que es resistien a acceptar sense resistència la pèrdua d'impunitat i de privilegis de que havien gaudit durant el franquisme. La pèrdua de la memòria històrica va ser un dels preus socials que es va pagar per a mantenir l'equilibri polític de la Transició.

El darrer període es va iniciar l'any 1986 amb la celebració del cinquantenari de la Guerra Civil espanyola, el qual va assolir una enorme repercussió a tota la societat espanyola. Amb el PSOE al poder, consolidada la democràcia i allunyat el perill d'un nou conflicte entre espanyols, la rememoració de la guerra va deixar de tenir la connotació d'uns fets que més valia no remoure per a garantir l'estabilitat social. No obstant, encara que un sector de la societat reclamava la reivindicació de la memòria dels vençuts, oblidats i marginats pel règim anterior, el govern del PSOE no va dur a terme cap iniciativa parlamentària per fer efectiu aquest homenatge ni va iniciar cap projecte de llei encaminat a vindicar-ne la memòria

No va ser fins al final de l'any 2000 quan es va iniciar un moviment associatiu que de mica en mica es va anar estenent a tot Espanya i que pretenia recuperar la memòria històrica de la Guerra Civil espanyola. En el web de l'Asociación para la Recuperación de la Memòria Històrica de Laciana¹⁵ es relaten els inicis d'aquestes associacions:

La Asociación para la Recuperación de la Memòria Històrica fue inscrita en el registro de asociaciones en diciembre del año 2000. Todo comenzó con la exhumación de una fosa común en Priaranza del Bierzo el 28 de octubre de ese mismo año. En ella se encontraban los cuerpos de trece civiles republicanos que habían muerto asesinados con dos tiros en la nuca. Durante los trabajos de excavación muchas personas se acercaron al lugar en el que se encontraba la fosa y contaron sus historias familiares, las historias de sus

¹⁵ <http://www.armhlaciana.tk>

desaparecidos. Hasta entonces conocíamos historias, gente cuyos abuelos habían muerto en la guerra, pero no habíamos tomado dimensión del problema. [...]

La principal finalitat d'aquestes associacions és tornar la dignitat a tots aquells que van ser executats i oblidats pel franquisme i als seus descendents. Es tracta de donar veu a les persones que no la van poder exercir durant més de seixanta anys. I el seu principal escull i el problema de fons contra el que s'enfronten és l'entramat d'interessos econòmics i polítics que han fet impossible aquesta mena d'actuacions fins a dia d'avui.

Existia un altre factor que calia considerar: la urgència per aconseguir els testimonis en primera persona. La generació que va viure i va lluitar durant la guerra van néixer entre els anys 1910 i 1920. Per tant, l'any 2000 estaven al voltant dels vuitanta i noranta anys i per ritme biològic molts d'ells ja havien mort sense haver-ne pogut donar testimoni. Calia posar-se en marxa per recollir els testimonis al més aviat possible i aconseguir la implicació de les institucions per iniciar campanyes de localització, exhumació de fosses comunes i identificació dels afusellats.

El procés encara és obert. S'estan recollint testimonis i s'estan obrint fosses. Però encara falta molt per fer i el temps juga en contra. Des del punt de vista social cada cop s'accepta més aquesta necessitat i la nostra societat cada cop hi és més receptiva. Les associacions es multipliquen i actuen de forma coordinada utilitzant les TIC per als seus propòsits. En les properes pàgines intentarem esbrinar quin és el paper d'Internet en tot aquest procés.

2. Aspectes metodològics

2.1. Tema de recerca i àmbit d'estudi

El tema de recerca són els espais de memòria a Internet: quins agents actuen, quins instruments utilitzen i amb quina finalitat, i com es relacionen entre ells. Per apropar-nos hi s'hauria pogut triar entre un ampli ventall d'estudis de cas. La Segona Guerra Mundial, l'Holocaust jueu, Vietnam o Corea... qualsevol esdeveniment traumàtic deixa l'empremta en la memòria d'una col·lectivitat determinada. També s'hauria pogut optar per un cas més aviat etnogràfic sobre comunitats unides per un mode de subsistència en desaparició (miners, pescadors, llenyataires...), o per una ètnia determinada (gitanos, pakistanesos emigrants...) Finalment s'ha optat per escollir com a estudi de cas la Guerra Civil espanyola a Internet. Els motius d'aquesta tria s'han desenvolupat al capítol anterior.

Com a material base s'ha escollit un *corpus* de 70 llocs web¹⁶ relacionats amb la Guerra Civil espanyola, procurant recollir testimonis de tots els agents implicats (població civil, combatents, exiliats) i dels dos bàndols. En els fragments extrets s'ha respectat l'idioma i l'ortografia original. També s'ha dut a terme una entrevista oberta amb un dels protagonistes d'aquest moviment de recuperació de la memòria històrica per conèixer com s'ha fet servir Internet i quines han estat les raons per utilitzar aquest mitjà.

Les dades recollides han estat de tipus qualitatiu, s'ha valorat les aportacions individuals i s'han intentat establir pautes de significat i mecanismes de fixació del record. Això no treu que en determinades ocasions hagi convingut establir alguna mena d'anàlisi de caràcter més quantitativa amb l'objectiu d'establir tendències i pautes de funcionament.

2.2. Antecedents i estat actual del tema

En primer lloc s'ha fet una recerca exploratòria en l'àmbit bibliogràfic (llibres, articles, ponències de congressos, estudis...) per esbrinar l'estat de la recerca sobre aquest tema. El resultat ens ha fet concloure que si bé hi ha bastants estudis sobre història, memòria i identitat, tots analitzen els mecanismes en el món presencial. Tot i l'esforç exhaustiu en la cerca de fonts relacionades amb la societat de la informació, no s'ha trobat ni un sol estudi que abordi aquesta problemàtica des de la xarxa.

La manca d'estudis sobre memòria i història en entorns virtuals ja justificaria l'existència d'aquesta recerca. Per poder establir tipologies i models s'ha optat explícitament per centrar-nos en l'anàlisi d'un estudi de cas concret, encara que en el futur l'ampliació a altres casos podria oferir l'aparició d'altres usos no previstos aquí.

¹⁶ Per a veure el llistat en detall, consulteu l'annex 7.1.

En segon lloc, la tria del nostre estudi de cas vol mostrar com un fet que manté encara una molt important càrrega simbòlica entre els seus protagonistes i els seus descendents s'aborda de forma fragmentària i contradictòria des de la xarxa i les raons d'aquest fet.

En tercer lloc, si bé s'estan duent a terme bastants estudis sobre la relació entre la memòria i la història a l'hora de definir i fonamentar identitats col·lectives, també es cert que aquestes iniciatives desenvolupat en entorns físics (trobades-homenatge als brigadistes) o audiovisuals (elaboració de documentals de recerca i divulgació: *Els nens perduts del franquisme*, *Les fosses del silenci* o *El comboi dels 927*). Però no existeixen estudis seriosos que abordin aquest tema des de l'entorn de la societat de la informació. Aquest estudi pretén cobrir en part aquesta mancança.

2.3. Pregunta de recerca i hipòtesis inicial

És Internet és un bon instrument per a recuperar, conservar i difondre les diverses memòries, individuals i col·lectives, d'una comunitat determinada? Quins tipus de memòria són presents a la xarxa i quines formes adopten?

Preguntes relacionades

- Quin ús de la xarxa fan els diversos agents socials? Són usos homogenis o al contrari depenen de factors diversos, com l'edat o la fil·liació política?
- Quines motivacions els impulsen, per què utilitzen Internet? Com ho relacionen amb altres canals de comunicació?
- Quins són els seus avantatges i quines les seves mancances i limitacions?

Hipòtesis inicial

En aquest treball es pretindrà contrastar la següent hipòtesi:

Internet proporciona instruments per recuperar, conservar i difondre la memòria i permet l'existència de memòries que no tindrien cabuda en la societat presencial. Esdevé així un instrument d'activisme polític i de construcció identitària que actua de forma complementària a altres iniciatives que es puguin dur a terme fora de la xarxa. D'altra banda, permet que la memòria no sigui capitalitzada en exclusiva per les institucions patrimonials i afavoreix la convivència d'agents individuals (testimonis), col·lectius (associacions) i institucionals (museus).

2.4. Mètodes de cerca i anàlisi

1. Buidat bibliogràfic i recollida d'articles especialitzats en estudis de memòria i història per a construir la base teòrica que permeti extrapolar la situació a Internet.

2. Selecció i anàlisi d'un corpus de 70 webs relacionats amb la Guerra Civil espanyola. La nostra recerca s'ha centrat en aquells llocs on els protagonistes directes o indirectes de la contesa prenen la paraula.

3. Realització d'una entrevista a una persona relacionada amb la recuperació de la memòria històrica i que utilitza la xarxa amb aquesta finalitat.

2.6. Marc teòric

Com ja s'ha mencionat amb anterioritat els darrers anys ha sorgit des de la historiografia un corrent preocupat per la relació entre la història i la memòria. Aquest corrent es va iniciar amb la publicació del treball *Les Lieux de mémoire*, de l'historiador francès Pierre Nora l'any 1984, que ha estat l'origen d'una sèrie de treballs posteriors al nostre país com els de Josefina Cuesta Bustillo o Stéphane Michonneau.

També des de la historiografia no es pot obviar el corrent marxista, especialment els treballs d'Eric Hobsbawm, que en moltes de les seves obres aborda i analitza la relació entre la història i la memòria dels seus protagonistes. També cal esmentar els treballs duts a terme per Ricard Vinyes, Andreu Mayayo o Manuel Risques, entre d'altres, que aborden específicament la recuperació de la memòria de la Guerra Civil i el Franquisme. Un fet fonamental va ser el col·loqui sobre *Els camps de concentració a la República i el Franquisme*, que va tenir lloc l'any 2002 a Barcelona, i que va aportar una profunda reflexió sobre aquesta qüestió a casa nostra.

En tercer lloc, la museografia proporciona un marc interpretatiu importantíssim: diversos autors com Gaynor Kavanagh, Selma Reuben Holo o Teresa Ferriz reflexionen sobre el paper dels museus en la recuperació i conservació de la memòria col·lectiva.

Un enfocament interessant que posa l'èmfasi en l'anàlisi de la construcció d'identitats col·lectives el proporcionen els estudis culturals de Raymond Williams, Nestor Garcia Canclini o Clifford Geertz. Finalment, treballs més genèrics sobre la societat de la informació, com els de Manuel Castells o Nicholas Negroponte ens permeten contextualitzar tota aquesta recerca en un àmbit determinat.

3. Les memòries a la xarxa

3.1. La memòria autobiogràfica

El millor record que guardo són les campanes. Eren el portaveu de la vila, ho assenyalaven tot; tenien un dring tan clar, eren tan maques... [...] Les campanes també tocaven a foc, i a sometent, i a les festes, i toc de morts, un senyal per a l'home i dos per a la dona. Però les van fondre per fer armes. La guerra se'ns ho va emportar tot.

Maria Caballeria Terrades, Manlleu
Entre l'Espasa i la Paret

Entenem la memòria individual com aquella configurada pels records viscuts per un individu en concret. Però la memòria individual no és homogènia, i podem distingir, com a mínim, entre la memòria autobiogràfica -que és el record dels fets viscuts en primera persona- i la memòria heretada o transmesa, que és el record d'uns fets narrats per d'altres.

En aquest capítol ens centrarem en l'anàlisi de com es mostra la memòria autobiogràfica a la xarxa, quines formes adopta i quins són els seus protagonistes. Per a fer-ho, analitzarem els continguts del nostre corpus d'estudi que continguin testimonis en primera persona. La primera lectura dels continguts ens mostra que a la xarxa es recullen tant testimonis de població civil com de combatents al front, amb un clar predomini numèric de testimonis del bàndol de la República.

Una de les primeres conclusions que podem formular és la gran presència de memòries individuals a la xarxa. Internet és un immens contenidor de memòria individual, tant d'autobiogràfica com de transmesa. El motiu és la facilitat per penjar informació a la xarxa i els pocs filtres que existeixen, amb la qual cosa és molt senzill fer-la servir com a altaveu i aparador del relat de vivències personals. Una part numèricament significativa dels webs relacionats contenen testimonis en primera persona.

De vegades, aquests testimonis adopten forma d'històries de vida. En altres ocasions són relats de fets i esdeveniments -moltes vegades traumàtics- viscuts en primera persona. Estem doncs, davant d'un relat volgutament subjectiu on els sentiments, les percepcions i les opinions no tenen cap voluntat d'objectivitat més enllà de la seva legitimitat com a testimoni presencial d'un esdeveniment determinat.

Els temps i els llocs del record

Tampoc no podem oblidar que en aquestes memòries autobiogràfiques hi ha clarament dos *tempos*. Un és el relat immediat, recollit gairebé al mateix temps que es produeix el fet. Serà el cas del *Cuaderno de guerra de José Garcia Mondéjar*¹⁷ o el de les *Veus ofegades: cartes d'un exili a França*.¹⁸ L'altre és

¹⁷ <http://www.sanchez-j.nom.fr/journal/index.html>

el record, des del present, de fets passats viscuts. En aquest cas cal tenir present com el pas del temps ha anat modificant el record personal, seleccionant vivències i oblidant-ne d'altres, i reinterpretant el significat dels fets passats. Seria el cas del testimoni de Maria Caballeria al web *Entre l'Espasa i la Paret*¹⁹ o el de *Poblenou sota la Guerra Civil*.²⁰

Els protagonistes

També podem agrupar els testimonis segons el paper que han desenvolupat els seus protagonistes durant la guerra. En aquest àmbit podem diferenciar entre els de persones que van combatre al front i els de població civil, que van viure la guerra a la reraguarda. En el primer grup el denominador comú és el caràcter testimonial, que es concreta en el relat de les condicions de vida al front, els horrors de la guerra, la brutalitat dels comportaments d'oficials... En canvi, quan els protagonistes són població civil, i probablement per la curta edat en el moment dels fets, prima el caràcter vivencial i se'ns relata amb detall com la guerra va afectar les pròpies condicions quotidianes de vida i els sentiments que va produir.

També cal destacar que, com en la resta d'iniciatives a la xarxa, hi ha una quantitat important de testimonis del bàndol republicà, mentre que la presència de testimonis "nacionals" és gairebé inexistent. Només es dona puntualment en protagonistes falangistes, que també consideren el desenvolupament del Règim, sobretot a partir dels anys seixanta, com una traïció del franquisme als ideals originals.

Els promotors

És molt interessant l'anàlisi de qui són els promotors d'aquests webs. En primer lloc, el que sorprèn és el baix nombre de llocs web promoguts per institucions davant de l'alt nombre d'iniciatives dutes a terme per individus, escoles o associacions. Tot fa pensar que és la societat civil qui lidera el procés de recuperació de la memòria històrica a casa nostra.

Dels webs analitzats, només tres són promogudes per institucions. En primer lloc tenim el web *Poblenou sota la Guerra Civil*²¹, que és una iniciativa duta a terme per l'Arxiu Històric del Poblenou per donar a conèixer els seus fons i impulsar un projecte d'història oral al barri. En segon lloc trobem una exposició virtual, *Els nens de la guerra*,²² realitzada per la Fundación Largo Caballero, la Universitat Oberta de Catalunya, Clío i REDER, que vol mostrar les vivències infantils de la Guerra Civil espanyola, que presenta el seu projecte amb les paraules següents: "Aquesta exposició és un recull de la nostra història col·lectiva, un patrimoni que ens pertany a tots."

I en tercer lloc, cal destacar una iniciativa en línia més enllà de les nostres fronteres, duta a terme per l'Imperial War Museum de Londres que, a partir de la commemoració del 40è aniversari de les Brigades Internacionals l'any 1976, va decidir obrir un projecte d'història oral, impulsat per l'arxiu sònor del

¹⁸ <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/veusofegades.htm>

¹⁹ <http://www.geocities.com/Wellesley/6879/index.html>

²⁰ <http://www.geocities.com/athens/acropolis/3324/guerrapn.html>

²¹ <http://www.geocities.com/athens/acropolis/3324/guerrapn.html>

²² <http://oliba.uoc.es/nens/index.htm>

museu, anomenat *Spanish Civil War*.²³ El projecte consistia a recollir i gravar testimonis orals de brigadistes que van lluitar en la Guerra Civil, i el seu principal interès recau en el fet que permet no només llegir la transcripció dels testimonis, sinó també escoltar mitjançant arxius sónors, la pròpia veu del brigadista explicant la seva història. Això permet recollir i preservar no només el contingut de les memòries, sinó també la forma (veu, expressions, entonació...). Però cal constatar que Internet és encara l'assignatura pendent de les nostres institucions culturals i a part d'aquesta iniciativa duta a terme per un museu anglès ha estat impossible trobar a la xarxa iniciatives similars promogudes per homònims espanyols. Fins i tot aquells museus i arxius que han iniciat projectes de recollida de testimonis orals no s'han plantejat ara per ara la possibilitat de digitalitzar i penjar els arxius a la xarxa.

Un segon grup que cal considerar són les iniciatives escolars que han buscat a Internet una difusió de la seva tasca. En aquest grup podem emmarcar el web *La Guerra Civil espanyola a Anglès*,²⁴ elaborat durant el curs 1996-1997 pels alumnes de batxillerat de l' IES Rafael de Campalans d'Anglès (Selva), sota la direcció de Miquel Güell i Ordis, en l'assignatura d'Història. En aquest cas i a partir d'un treball d'història local en grup es va decidir donar visibilitat a la feina feta i revertir el coneixement en la mateixa comunitat que l'havia fet possible. Diuen a la seva pàgina web: "Aquesta plana intenta fer una recerca dels fets ocorreguts recollint els darrers testimonis vius que queden, imatges, objectes, documents de l'Ajuntament republicà de la Vila i tot allò que es pugui recuperar"

També cal incloure en aquest tipus d'iniciatives el *webquest Van viure una guerra*,²⁵ dissenyat per Sebastià Capella i Carme Barba, adequada per a educació secundària i basat en el programa de TV3 *Viure una guerra*. El que és molt interessant d'aquesta proposta és la utilització de recursos en línia amb finalitats clarament didàctiques i adaptades a ensenyaments reglats (en aquest cas secundària).

"Per a què no es torni a repetir mai més, hem de recordar, hem de saber. Encara hi ha entre nosaltres testimonis que tenen moltes coses per a dir-nos i també tenim les fotografies, les obres d'art, les poesies... que ens poden ajudar a comprendre..."

Finalment, un tercer grup de promotors són individus que o bé per interès personal pel tema o bé per ser descendents dels protagonistes, volen donar a conèixer la seva memòria. Un clar exemple del primer escenari el trobem al web *Entre l'Espasa i la Paret*,²⁶ on l'autora, Mercè Molist, ens explica la seva relació amb la protagonista i el perquè de l'edició del web:

La Maria, darrera supervivent de la seva branca, ha posat tot el coratge i la paciència a explicar-m'ho. No la coneixia de res, fins que la meua mare me la va presentar, un estiu de fa dos anys, a la seva habitació de la Residència d'Avis de Manlleu. Sola i oblidada. Amb els seus llibres, la seva ràdio, moltes fotos i una memòria a prova de totes les tempestes. No compartíem ideologia, ni classe social, ni educació, però em van encantar la seva història invencible, la seva alta cultura, la fe en les tecnologies revolucionàries i que l'aire del seu temps li hagués estat tràgicament contrari.

²³ <http://www.iwm.org.uk/upload/package/5/spanish/index.htm>

²⁴ <http://www.xtec.es/%7Ejrebull/gce/test.htm>

²⁵ <http://www.webquestcat.org/~webquest/gcivil/>

²⁶ <http://www.geocities.com/Wellesley/6879/index.html>

Tot el que es conta en aquests textos m'ha estat explicat per la Maria Caballeria Terrades i així ho he transcrit. Tant ella com jo n'acceptem la responsabilitat. Aquestes planes havien de ser escrites al paper però ningú ens ha donat -de moment- l'oportunitat de fer-ho. És per això que, abans, ho oferim a la gent del ciberespai.

L'altre escenari que es dibuixa ve marcat pel deure moral de donar veu a aquells familiars que van morir fa temps o que no van disposar mai d'un espai propi per explicar la seva història. Seria el cas del web *Cuaderno de Guerra de José García Mondejar*²⁷ on el nebot nét del protagonista ha penjat el diari personal que va trobar amagat a casa dels seus avis. En aquest cas, ens trobem davant del diari d'un noi de 15 anys a la zona republicana que comprèn els anys 1937 i 1938. El creador del web ha volgut contextualitzar el diari segons el moment històric i l'edat del seu autor, ja que els continguts són força exaltats.

En este cuaderno hay muchas frases de tono propagandístico (¡Viva la U.R.S.S.! ¡Viva Stalin! Por ejemplo...). Estas no reflejan un compromiso político mío y ni siquiera un compromiso político del autor: sólo són un testimonio directo del ambiente de aquel momento en que la República Española y su Gobierno legítimo eran atacados por un Ejército insurgente y sus aliados Nazis y Fascistas y que para el ciudadano republicano, el sólo país que uno veía ayudar a la República era Rusia. ¿Cómo no iba un niño de Barcelona a darles las gracias a Rusia y a Stalin?

Un altre exemple el trobem al web *Temoignage de deux combatants a l'ombre*,²⁸ on Gilda Ayerdi, néta d'un republicà exiliat a França, no només ha donat veu als records que li explicava el seu avi, sinó que mitjançant la creació de l'associació FFREEE (Fils et Filles de Républicains Espagnols et Enfants de l'Exode) també recull una entrevista a un altre soldat republicà: José Poveda.

Même si ces témoignages sont plus ou moins imprécis, ils n'en restent pas moins importants car ils nous permettent de sauvegarder la mémoire de ces personnes. Au-delà d'un simple intérêt personnel, leurs récits relèvent de la mémoire universelle. En effet ils éclairent les erreurs du passé ; et, partant, ils permettent de mieux assimiler ces échecs afin de ne pas les renouveler.

Finalment, en aquest grup cal destacar la pàgina *Salvar al soldado Monguió*²⁹ que té la particularitat de tenir com a protagonista un falangista declarat i militant. De fet se'n fa ostentació, ja que apareixen multitud d'imatges que ho testifiquen: el carnet de la Falange, l'entrada a Terol amb les tropes franquistes... La pàgina ha estat editada pel fill del testimoni, que ha volgut recollir i mostrar públicament la història del seu pare:

Esto es un extracto del diario de guerra de mi padre. He omitido las partes de él que sé que no quería que se contaran, ni siquiera a su familia, pues siempre me dijo que las partes desagradables de la vida hay que olvidarlas y solo acordarse de ellas para no caer en lo mismo.

De hecho murió sin que me contara muchas cosas que quise saber de su vida; viajes, locuras de juventud y muchas cosas que no me entraban ni me entran en la cabeza conociendo la serenidad y rectitud en él.

Él siempre me dijo que la guerra sacó, tanto en un bando como en otro, todo lo malo que hay en los hombres y que igual de bestias eran unos que otros, y que los buenos eran todos, pues todos luchaban por unas ideas que creían las mejores.

²⁷ <http://www.sanchez-j.nom.fr/journal/index.html>

²⁸ <http://membres.lycos.fr/ccolo/accueil.htm>

En algunes (molt poques) ocasions, és el mateix protagonista qui vol i pot donar el seu testimoni sense intermediaris, encara que l'avançada edat de molts d'ells fa que no tinguin un fàcil accés a la xarxa. Seria el cas del Dr. Thomas Rubio, nascut a Espanya però exiliat i resident als Estats Units que dona el seu testimoni a la pàgina *La Guerra Civil*³⁰ mitjançant un correu electrònic.

Hoy escribo más que nada como homenaje a mis padres porque los acontecimientos de la guerra para ellos empezaron el 16 de julio, hace sesenta años [...] Recordémoslos con respeto y admiración y observemos estos días conmemorativos con deseo de paz y buena voluntad para todas las familias españolas.

La convergència de mitjans: Internet i TV

Els darrers anys, i com a resposta davant d'un augment de la sensibilització social en aquests temes, TV3 va realitzar una sèrie de reportatges de periodisme d'investigació sobre la Guerra Civil espanyola i el franquisme.³¹ Un dels que va provocar més ressó social va ser l'emissió, dins del programa "30 minuts", del documental *Els nens perduts del franquisme*. Aquest programa va provocar un ampli debat social i polític sobre la necessitat que es trenqués el pacte social de la Transició i sortissin a la llum els fets silenciats durant més de mig segle. El programa va provocar una sotragada social tan potent que fins i tot en va ser possible trobar comentaris sobre el mateix en un dels weblogs més importants de França: *Netlex blogs*.³² En aquesta intervenció es produïa un fenomen que anomenarem "desplaçament de memòria" que consisteix a comparar i extrapolar la situació mostrada al documental amb altres situacions similars en contextos diversos:

Un passé qui évoque le sort des enfants argentins arrachés à leur parents emprisonnés, torturés ou assassinés, et adoptés par des familles de militaires de la Junte.

Un passé qui rappelle aussi le sort des enfants arborigènes d'Australie, qui furent eux aussi placés de force dans des familles d'adoption, lesquelles s'employèrent en toute bonne conscience à effacer chez ces enfants sauvages, toute trace de culture indigène.

A partir del ressò social d'aquest programa, TV3 es va plantejar la realització i emissió d'un mes de nits temàtiques elaborades pels serveis informatius de la cadena. Aquest mes, sota el títol genèric de *Franquisme: oblidar o recordar?*,³³ el cicle va incloure el documental *Veus ofegades. Cartes d'un exili a França*³⁴, de Montserrat Besses i Pere López; la sèrie documental *El maquis, la guerra silenciada*³⁵, de TVC i Mercuri, una fusió dels dos capítols del 30 Minuts *Els nens perduts del franquisme*,³⁶ i un debat en què diversos experts van analitzar la situació.

No és l'única experiència en aquest sentit duta a terme per TV3. L'any 2001, i amb la col·laboració de la Universitat de Barcelona, la Caixa de Terrassa i Edicions 62, es va iniciar un projecte d'història oral que van batejar com *Explica'ns la teva vida*,³⁷ on els espectadors enviaven els seus relats

²⁹ <http://mbytesl.com/victoria/>

³⁰ <http://www.guerracivil.org/experiencias.html>

³¹ De fet, el primer programa va ser dedicat a Andreu Nin, el segon es deia "L'or de Moscú" i el darrer que va aixecar una forta polseguera social, va ser el dedicat a la memòria de Carrasco i Formiguera.

³² <http://www.netlexfrance.com/weblogs/index.php?cat=24>

³³ *Franquisme: oblidar o recordar?* <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/index.htm>

³⁴ *Veus ofegades: cartes d'un exili a França*. <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/veusofegades.htm>

³⁵ *Els maquis: la guerra silenciada*. <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/maquis.htm>

³⁶ *Els nens perduts del franquisme*. <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/nens.htm>

³⁷ *Viure una guerra*. <http://www.tvcatalunya.com/explica/guerra.htm>

autobiogràfics a TV. Però de les 700 biografies enviades, prop de la meitat dels relats es referien a històries relacionades amb la Guerra Civil espanyola, i per això, els responsables de la sèrie va dedicar dos capítols especials a aquest tema.

Si ens remetem a l'anàlisi dels mateixos webs dels programes, veurem que amb l'excepció de *Els nens perduts del franquisme*, no s'hi recullen testimonis personals, que es reserven per al documental de televisió. No obstant això, podem llegir al web una declaració d'intencions dels responsables del programa:

Veus ofegades obrirà les quatre nits que TV3 dedicarà al franquisme. És un treball de Montserrat Besses i Pere López que es basa en les cartes escrites pels refugiats republicans catalans que van viure a França entre el 1939 i el 1945. Són aquestes cartes les que expliquen la història i configuren un testimoni coral [...] Cap exiliat no és identificat. S'ha volgut evitar la memòria reconstruïda. Les veus que llegeixen els múltiples fragments de cartes, gairebé 200, reben un tractament coral: el d'un destí i un sentiment col·lectiu.”

Així doncs, tant si és mitjançant testimonis orals o bé indirectes (cartes), cal valorar l'impacte que ha tingut sobre la societat catalana l'emissió d'aquests programes, i que cal emmarcar sense cap dubte dins dels moviments socials de recuperació de la memòria històrica. En aquest cas, Internet només ha actuat com a aparador informatiu del programa en format televisiu. Tanmateix, és un indicador significatiu del grau d'interès social que desperta aquest tema els darrers anys en la nostra societat el fet que la televisió pública de Catalunya hagi destinat tot un cicle temàtic a aquesta qüestió.

3.2. La memòria heretada

Soy hija de "perdedores" de la Guerra Civil, provocada por el golpe de estado fascista del 36, cada día siento mas fuerte el deseo de recuperar, para mis hijos y mis nietos, la memòria de todo lo sucedido, ya no solo durante la contienda, sino durante la larga noche de la posguerra, que tan duramente sufrimos, tambien, los niños de mi generacion, que aun ni habiamos nacido, siendo humillados y marginados por el "gran delito" de ser descendientes de las persónas que en este Pais habian dado todo, hasta la vida, en la lucha por bienes tan preciados como la Justicia, la Igualdad y la Libertad. Gracias por ayudarme a conseguirlo.

Mª Jesús Guardado.

La memòria de los nuestros. Muerte en el Bierzo, 1936

Si a l'apartat anterior ens hem aturat en l'anàlisi de la memòria autobiogràfica a la xarxa, en aquest posarem l'èmfasi en la memòria heretada o transmesa com una altra forma de memòria individual. Si ens remetem al nostre estudi de cas, podem veure fàcilment que aquesta memòria és molt present en la majoria de pàgines que tracten de la Guerra Civil espanyola. Molts descendents i familiars de persones que van viure la Guerra o que hi van morir s'estan apropiant de la xarxa per a obtenir i fer circular informació sobre desapareguts durant la guerra i a conseqüència de la repressió franquista. Darrera de molts d'aquests moviments es troben les Associacions per a la Recuperació de la Memòria Històrica, de recent creació al nostre país i que tractarem en detall més endavant.

Aquesta memòria heretada no és només patrimoni dels familiars directes, sinó que hi ha un important col·lectiu de ciutadans interessats en aquest tema. La Guerra Civil espanyola, a conseqüència de la nostra particular història recent, no és ni molt menys un capítol tancat. Al contrari, es pot constatar fàcilment la necessitat social de compartir el que cada família havia guardat dins del cercle més íntim durant moltes dècades.

Així doncs, Internet és un espai on la gent busca i comparteix informació. Però també opina, dóna difusió de les seves activitats i es posiciona políticament segons uns plantejaments directament heretats de la guerra. Els "rojos" i els "nacionales" segueixen vius a la xarxa, com ho estaven l'any 1936.

Encara que aquest tipus de memòria el podem trobar en diferents suports en línia, en aquest capítol ens centrarem en l'anàlisi dels tres principals instruments que s'utilitzen a la xarxa: els fòrums, els llibres de visites i les bases de dades en línia. Dels tres, el més habitual són els fòrums d'opinió, generalment moderats, que permeten seguir fils de discussió, i debatre diversos temes simultàniament.

Els fòrums

En aquest apartat s'han analitzat un total de cinc fòrums de debat³⁸, quatre dels quals pertanyen a pàgines d'orientació republicana i el cinquè es troba en una pàgina promoguda per la Falange Española. Tots cinc estan inclosos dins de llocs web de més abast sobre la Guerra Civil de naturalesa diversa i el seu nivell d'activitat és desigual.

S'ha fet un seguiment de dos mesos, entre l'1 de març i el 30 d'abril de 2004³⁹, i s'han dut a terme dues menes de buidatge de continguts: quantitatiu (nombre de missatges, freqüència dels temes) i qualitatiu (extracte de testimonis, opinions, comentaris...). Una variable que ha influït en el contingut ha estat l'atemptat terrorista de l'11 de març de 2004 a Madrid, com podrem veure amb més detall a continuació.

A l'hora d'analitzar-ne els continguts, s'han establert sis tipologies de missatges, encara que com tota classificació presenta de vegades fronteres difuses:

1. Ús instrumental. Consisteix en la demanda i l'oferta d'informació, generalment sobre persones, però també sobre armes, fets o unitats militars de la Guerra Civil.
2. Debat acadèmic. Discussió sobre algun fet succeït durant la guerra: el paper dels estalinistes, l'estratègia de les tropes...
3. Debat polític. Posicionament i discussió sobre postures polítiques, en moltes ocasions relacionades amb el present
4. Actualitat. Debat sobre un fet d'actualitat prou impactant a escala social. En el període estudiat aquest grup de missatges es van centrar absolutament en l'atemptat terrorista de l'11 M i les eleccions generals.
5. Difusió d'activitats. Anunci d'activitats: homenatges, taules rodones, presentacions de llibres...
6. Altres. Miscel·lània de missatges no directament relacionats amb la Guerra Civil espanyola que inclouen tan avisos de virus com ressenyes d'entrevistes o articles de premsa.

Dels cinc fòrums analitzats el més actiu és el fòrum de la pàgina *Guerra Civil española*,⁴⁰ amb un total de 954 missatges, tot i que cal valorar l'impacte de l'atemptat del març en el nombre total de missatges. Té com a particularitat que actua simultàniament com a fòrum en línia i com a llista de distribució sota subscripció.

Aquest fòrum se centra principalment en l'intercanvi d'informació sobre fets de la Guerra Civil espanyola, encara que també recull missatges d'altres tipus. La desviació en la temàtica que van ocasionar els atemptats de l'11 de març va provocar la protesta d'algun veterà i la resposta del moderador del fòrum, que és prou eloqüent:

³⁸ Per conèixer en detall el buidatge del contingut, vegeu l'annex 7.3

³⁹ Excepte en el cas del fòrum de l'Associación para la Recuperación de la Memòria Histórica, que s'ha analitzat el període entre el 15 de maig i el 15 de juliol de 2004.

⁴⁰ <http://www.guerracivil.org/listagce.htm>

Subject: <GCE> Donde está la lista GCE?
From: Jordi Sabaté
Date: Mon, 15 Mar 2004 15:19:23 +0100 (CET)

Hola a todos,

¿Os habeis fijado en los mensajes de la lista ultimamente?, No hace falta hacer estadísticas para ver de que van la mayoría de los mensajes. ¿Ya no nos interesan las historias de la GCE, los restos, monumentos, personajes, armas...? ¿Hemos acabado con todos los temas? Ya se que hay opiniones para todos los gustos de como debe ser la lista pero creo que deberiamos reflexionar sobre en que se ha convertido. Todos podemos entrar a saco con opiniones de otros contertulios pero no veo que lleve a nada mas que a llenar el correo de miles de mensajes no centrados en la GCE. Tal vez se debería desdoblar la lista en dos: GCE i GCE-política, actualidad o lo que sea, no se.

En resumen, me apena ver la lista de esta manera y hecho de menos aquella en la que cada día aprendía mucho sobre la GCE. ¿soy el único que ve las cosas de esta manera? Si es así la solución es fácil, pero si no tal vez deberiamos reconducir la lista GCE.

Saludos a todos,
Jordi Sabaté

Subject: <GCE> vamos volviendo al tema?
From: "Manel Sanroma"
Date: Tue, 16 Mar 2004 13:06:37 +0100

Estoy de acuerdo con Jordi Sabaté

Aunque yo no puedo tirar la primera piedra (he entrado al trapo) creo que debemos ir volviendo a los temas relacionados con la GCE.

La magnitud y relevancia de los acontecimientos que han sucedido en España desde el pasado (y fatídico) 11-M explican que durante estos dias hayamos discutido sobre temas que se alejan del objeto de este foro. Por favor, vayamos volviendo al tema. Que las victimas descansen en paz y que las discusiones de actualidad vayan pasando a los foros específicamente dedicados a ello.

Cordialmente,
Manel Sanromà

El segon fòrum analitzat pertany a la pàgina de l'*Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica*⁴¹ (ARMH), i segons la seva pròpia definició és un "Foro restringido al intercambio de información y auto ayuda entre familiares de desaparecidos republicanos en la guerra civil y la dictadura franquista. Es un foro de autoayuda, no de polémica y discusión". I el buidat dels seus continguts ens confirma aquest punt. D'un total de 475 missatges, un 76% (364 missatges) estan directament relacionats amb la petició i circulació d'informació sobre persones desaparegudes. En canvi, les altres tipologies són residuals i quan apareixen missatges de debat polític s'acostumen a referir al comentari d'iniciatives parlamentàries sobre l'exhumació de les fosses comunes de la repressió franquista. Es podria apuntar que el públic participant és diferent del que intervé en el fòrum anterior, ja que si en el primer cas els missatges indiquen l'existència de persones acadèmicament i intel·lectualment interessades en la Guerra Civil, en aquest segon cas es posa de manifest un interès

clarament personal i familiar de les persones que intervenen. Les referències a avis, oncles i familiars propers són constants.

En canvi, el tercer fòrum analitzat, *Historia de la Guerra Civil Española*,⁴² es posiciona clarament com un espai de debat polític i acadèmic sobre la Guerra Civil: “Foro en el que los usuarios podrán debatir y exponer todo tipo de cuestiones referentes a la guerra civil española, antecedentes y consecuencias posteriores a la misma”. Tot i no ser un fòrum massa actiu (112 missatges en el període estudiat), sí que és clar que es tracta d'un espai de debat ja que més d'un 70% dels missatges es poden considerar de debat polític i de temes d'actualitat, i en canvi no apareix ni un sol missatge de petició d'informació. Reproduïm a continuació un parell de missatges que reflecteixen bé els posicionaments polítics encara vigents dels bàndols de la Guerra:

TazmaniA88. *¿Y de esto que decis?* Enviat el 20/02/2004 11:02

”Hay un libro titulado checas de madrid. Las cárceles republicanas al descubierto en donde se detalla las matanzas de miles de personas a manos de republicanos por no estar de acuerdo con sus ideales.

¿Luchais por esto tambien? Quitarnos la benda de los ojos y vamos a juzgar a todos por el mismo rasero.

ARRIBA ESPAÑA ”

Juan Manuel. Enviat el 23/02/2004 12:06

“De acuerdo, juzguemos a todos con el mismo rasero: Las victimas de derechas, perseguidas por algunos elementos de la República, ya han sido suficientement homenajeadas, premiados a sus familiares y castigados sus responsables (a los no responsables también). [...] Ahora, para juzgarlos a todos con el "mismo rasero", habría que hacer lo mismo con los otros, es decir, buscar a los responsables, castigarlos, enterrar sus cuerpos en cualquier sitio y prohibir a sus familiares llorarles y ponerles flores. [...] ¿Que les queda a las víctimas del franquismo? Que sus cuerpos reposen en lugares adecuados, que no queden como delincuentes (anulación de los expedientes franquistas) que sus familias sepan donde están y puedan ponerles flores, que se señalicen los lugares en que se cometieron esas barbaridades, como se han señalado los de las "otras barbaridades" (Paracuellos, por ejemplo) y que las generaciones venideras sepan la verdad: que ni unos fueron gloriosos caídos por Dios y por España ni los otros hordas de asesinos al servicio del bolchevismo, que todos cayeron por sus ideas y por los "excesos" del contrario y que eso no debe ocurrir más ¿es eso mucho pedir?. Esto es lo que tengo que decir yo, no sé los demás. ¡Ah! y lo hago con mi nombre, no con seudónimos que creo no hacen falta porque nosotros no nos comemos a nadie por pensar de forma distinta.”

Per acabar, el darrer fòrum analitzat presenta unes característiques força particulars. És el fòrum Alba⁴³ de la Brigada Abraham Lincoln, en el qual és fàcil advertir que les intervencions són més nostàlgiques que reivindicatives i que s'utilitza en bona mesura per a exposar testimonis de brigadistes o per a encetar debats purament acadèmics. La Guerra Civil és viu amb més distància:

Alba@forums.nyu.edu. *A Brit returns to the Ebro*. Tue, 8 Jul 2003 11:51:18 -0400

Early on the mornig of July 25th 1938 Sergeant Sol Frankel, a 25 year-old tailor from London's East End, was rowed across the River Ebro in a small boat together with comrades from the British Battalion of the 15th International Brigade. [...] Last Friday in Miravet Sol sat under the shade of a plane tree in the village square

⁴¹ <http://boards1.melodysoft.com/app?ID=ARMH>

⁴² <http://boards3.melodysoft.com/app?ID=guerracivilespa&DOC=1>

⁴³ <http://forums.nyu.edu/cgi-bin/nyu.pl?enter=alba>

and gazed along the river towards the hilltop Templar fortress that once controlled a vast swathe of the Ebro Valley. He was asked how it felt to be back after 65 years. “Well it’s quite nice, actually,” he replied “ Especially as this time I’m not being shot at.”

Per acabar aquest breu repàs ens volem deturar en un fòrum que tot i no estar específicament dedicat a la Guerra Civil espanyola ens ha semblat prou interessant per recollir-lo. Es tracta del fòrum Azul Mahón⁴⁴ promogut per la Falange Española. Té un sistema de fòrums de temàtiques diverses, però en el fòrum principal, anomenat “España, la Falange y otras cosas”, es poden trobar bastantes referències a personatges i fets de la Guerra Civil espanyola.

Aquesta manca d’especificitat ha impedit la possibilitat d’agrupar els missatges i tabular-los segons les categories especificades. No obstant, ens ha semblat rellevant destacar alguns fragments de missatges per veure quin és el to general del fòrum:

Autor: Antonio

Mar 02, 2004 2:18 am

Asunto: Busco información sobre la Guardia de Franco

HOLA me llamo Antonio J. Moreira y resulta q mi abuelo (q en paz descanse) era Falangista, divisionario, regular y estubo en la guardia de franco, pues resulta q de este ultimo no tengo ningun tipo de historia, ni se nada ella. Querria saber si me podeis ayudar a recopilar informacion hacerca de la guardia de franco (es muy valioso para mi), ya que mi abuelo ha sido mi gran maestro para saber amar y querer a mi pais, como lo quiero. MUCHAS GRACIAS!!

¡¡VIVA ESPAÑA!!!

P.D: Por favor contestarme!!!!

Autor: CID

Dom Ago 15, 2004 1:55 am

Asunto:

Jose Antonio supo llevar bien falange y si hubiera sido posible también habría llevado bien España, tiene bastante merito que siendo de clase alta se acabará preocupando de su pueblo (Pocos acomodados lo hacen), no te niego lo de Ramiro, que salió de la humildad como Onésimo, pero no se puede comparar, por que salir de abajo y luchar por el pueblo es lógico, pero salir de arriba y luchar por el pueblo es bastante más raro.

¡¡¡Triunvirato inicial!!! ¡¡¡presente!!!

Por la Patria, el pan y la justicia.

¡¡Arriba España!!!

En resum. Acabem de veure com els cinc fòrums escollits tenen finalitats diverses: ús instrumental de petició d’informació, debat polític, difusió d’activitats... encara que tots inclouen missatges de diverses tipologies. Tampoc seria difícil avançar que les motivacions dels seus usuaris no són coincidents, i que els tipus de participants tampoc són homogenis.

⁴⁴ <http://www.falanges.com/public/foro204/index.php>

Però malgrat aquesta diversitat el que sí que tenen en comú és aquesta presència omnipresent de memòria heretada. Els participants es mouen entre la necessitat de saber i el deure de fer justícia als seus ascendents. Les persones s'han fet seves les eines de la xarxa per a donar resposta a una demanda social creixent.

Els llibres de visites i les bases de dades

La memòria heretada no és només present als fòrums. Uns altres instruments molt potents són els llibres de visites i les bases de dades *en línia*.

D'entre tots els llibres de visites seleccionats ens deturarem a analitzar el de la pàgina *La memòria de los nuestros. Muerte en el Bierzo, 1936*,⁴⁵ ja que un buidat dels seus continguts ens pot donar idea dels temes i finalitats principals dels seus participants. Com a exemple d'ús instrumental reproduïrem un missatge tipus de petició d'informació:

Ángeles Martínez Álvarez. 53 anys. Enviat el 31/01/2004 21:41

“Creo que la información que tenéis en esta página es de la mejor que se encuentra sobre la Guerra Civil en Asturias. Yo estoy buscando datos sobre mi abuelo, Florentino Álvarez Menéndez, natural de Vega de Pope (Cangas del Narcea, y que estuvo en el Batallón 255, comandante Braulio Marañón, y que desapareció en el frente de Villamayor de Infiesto, creo que en el mes de septiembre de 1937 (según me han contado, salió de la trinchera él solo, arrastrándose para "acabar" con los enemigos, y lo mataron). No sabemos dónde está su cuerpo, ni si es verdad que llegó a morir o quedó malherido”

En la mateixa línia cal destacar l'existència d'una base de dades unificada de desapareguts a la pàgina *Archivo Guerra y exilio*⁴⁶ promoguda per una associació fundada l'any 1997 per exiliats, resistents, expresoners i brigadistes i que té com a objectiu la creació d'un Arxiu General de la Guerra Civil. En consultar aquesta base és fàcil trobar missatges com aquest, de vegades acompanyats per imatges:

Enviat per olgalbert@jazzfree.com.

“Hola, os pido poder incluir en vuestra lista el desaparecido Francisco Aguilar Morillas, natural de Barcelona nacido el 7/1/1915 .Sirvió en los Batallones de milicias antifascistas Carlos Marx en el grupo 1 centuria 46 el 1/9/1936. En el frente sirvió en la columna porto-rojo centuria 46 primer grupo en Yequeda en el frente de Huesca. la ultima carta recibida por el tiene fecha (yequeda 17/10/1936) y que fue ametrallado por la aviación franquista sobre el río Isuela.”

⁴⁵ <http://www.periquete.memoriahistorica.org>

⁴⁶ <http://www.nodo50.org/age>

3.3. La memòria generacional

A la meva cosina Marta i a mi ens van enviar a un orfenat de Bèlgica. Recordo el matí gris i plujós en que ens van dur al port de Bilbao per embarcar-nos en un vaixell tronat que ens havia de dur a França i d'allà en tren fins el nostre destí final. Jo no comprenia perquè m'havia de separar de la mare, per què ella no podia venir amb nosaltres i s'havia de quedar a Bilbao. Llavors no ho sabia, però al costat de l'interès per protegir-nos, hi havia també un efecte de propaganda destinat a mostrar al món els patiments de la població civil al territori controlat encara per la República...

Glòria Munilla

Exposició *Els nens de la guerra*. Evacuació

Relat fictici realitzat a partir de diversos testimonis verídics.

Fins ara, hem tractat diversos aspectes de la memòria individual, que és un dels tipus de memòria presents de forma més evident a la xarxa. Però la memòria no és només un fet individual sinó que pot prendre una dimensió col·lectiva. Dins d'aquest plantejament trobem tipus diversos de memòria com la "memòria generacional" que seria la que comparteix un mateix grup d'edat dins d'una societat determinada. També es pot formular com la diferent percepció i record del mateix fet que tenen generacions diferents.

El sociòleg Karl Mannheim (1952) va postular que la generació no és un fenomen biològic o mental, sinó que és eminentment social, i suposa la ubicació de la persona en un temps i un espai històric comú que la predisposen "cap una forma pròpia de pensament i experiència i un tipus específic d'acció històricament rellevant". Sota aquest marc teòric podem considerar alguns grups d'individus que van ser presents a la guerra com a grups generacionals i veure quin ús fan de la xarxa.

Les associacions

Alguns d'aquests col·lectius s'han constituït com a associació o fundació per a defensar els interessos dels seus associats. A tall d'exemple analitzarem els usos i la presència a Internet de dues entitats de naturalesa ben diversa: l'*Associació Catalana d'Expresos Polítics*⁴⁷ i la *Fundación División Azul*.⁴⁸

En la seva presentació, l'Associació Catalana d'Expresos Polítics manifesta "la seva ferma voluntat de continuar defensant els drets de tots aquells que van lluitar per la democràcia i que van patir com a conseqüència la brutal repressió d'un Estat terrorista que aixafava les llibertats individuals i col·lectives de tot un poble". Així doncs, tot i que la major part dels associats són expresos polítics del

⁴⁷ <http://www.conc.es/exprespol/>

⁴⁸ <http://www.fundaciondivisionazul.org/>

franquisme, també es recullen testimonis de lluitadors antifranquistes de generacions posteriors, com Salvador Puig Antich.

El web es fa ressò de la seva principal reivindicació, que és la lluita pel cobrament de les indemnitzacions pel temps d'estada a la presó, i també serveix per a informar sobre les activitats de l'associació, que es concreten en sortides i trobades d'homenatge a la memòria dels guerrillers morts en la lluita antifranquista, com la que va tenir lloc enguany a Sta. Cruz de Moya (Conca), de la qual s'hi pot veure un petit reportatge fotogràfic.

Probablement a causa de l'avançada edat de la majoria de membres de l'associació, l'ús que fan de la xarxa es limita a la presència com a associació i a fer d'aparador de les activitats i posicionament que pren l'entitat davant de determinats fets d'actualitat (la Guerra d'Irak, el Govern del PP...). En tot cas, el que sembla clar és que la xarxa encara no és utilitzada com una eina d'agitació i com un lloc de trobada per parts dels associats. També editen un butlletí bimensual en paper.

Un cas encara més paradigmàtic el trobem al web de la *Fundación División Azul*. En els estatuts defineix un dels seus principals objectius “El estudio, difusión y conocimiento de lo que fue y representó la División Española de Voluntarios, su sucesora la Legión Azul y la Escuadrilla Azul”. Però poca cosa més apareix al web a més dels estatuts, un relat del que va ser la División Azul i el recull d'activitats que el juliol de 2004 es concretaven en una “Comida de Hermandad para conmemorar la salida de la División Azul hacia Rusia” i la “Misa mensual en sufragio de todos los camaradas Difuntos, y en homenaje a las madres, viudas y esposas de Divisionarios así como a las enfermeras del Cuerpo de Sanidad de nuestra División”. És molt clar que l'ús que fan d'Internet és absolutament residual, i que la seva presència a la xarxa és només una qüestió d'imatge i modernitat.

Altres grups generacionals

A Internet podem trobar també la memòria generacional d'altres col·lectius més o menys definits i no enquadrats formalment en cap associació. Seria el cas del “Projecte biberons 41”⁴⁹ que tot i ser un projecte personal del guionista cinematogràfic Pere Vilà, compta amb el suport de la Junta Rectora Central de l'Agrupació de Supervivents de la Lleva del Biberó-41. Segons es manifesta al web, el projecte consisteix a crear “un document a través d'entrevistes que es realitzaran a tots els supervivents inscrits a l'agrupació que hi estiguin interessats” amb la finalitat de mantenir la memòria dels components d'aquesta lleva⁵⁰.

Som, doncs, davant d'un projecte de recuperació de la memòria històrica d'un col·lectiu determinat, d'una generació concreta de joves que van anar al front abans d'hora. No obstant això, i malgrat l'interès de la iniciativa, el que es mostra a Internet és només l'explicació detallada del projecte, però en cap cas s'utilitza la xarxa com a eina de localització de testimonis i difusió dels continguts obtinguts.

⁴⁹ <http://biberons41.en.eresmas.com/projectebiberons.html>

⁵⁰ La lleva del biberó comprenia dues quintes, la de 1940 i la de 1941, és a dir, tots aquells joves que si no hagués estat per la guerra, haurien fet el Servei militar els anys 1940 i 1941. Va ser la més jove de les que van participar en la Guerra Civil del bàndol de la República, concretament a la batalla de l'Ebre.

Un cas completament diferent el trobem en l'exposició virtual *Els nens de la guerra*⁵¹. Promoguda per la Fundació Largo Caballero i la Universitat Oberta de Catalunya dins del projecte Clio, vol donar veu a tots aquells infants que van patir l'exili durant la guerra:

La mostra que aquí presentem neix del discurs coral que la unió de totes aquestes voluntats individuals componen, amb un propòsit fonamental: provocar una resposta emocional davant de les vivències infantils de la Guerra Civil espanyola -i, en general, les experiències de la infància en qualsevol conflicte bèl·lic

Però el que és especialment significatiu d'aquest web per als nostres propòsits és en primer lloc, la volguda no linealitat del seu discurs, que combina de forma calidoscòpica i coral diverses mirades relacionades amb el tema:

Les imatges no presenten una seqüència lògica del conflicte, ni ho pretenen. Els altres fragments de vida (fotografies, testimoniatges), cedits generosament pels protagonistes, i els textos d'especialistes en el tema, es van succeint sense un ordre fix, buscant la sorpresa o la complicitat, tractant d'aprofundir en els records dels protagonistes o provocant la crítica davant dels continus oblits (perquè resulta impossible -el visitant ho advertirà de seguida- abastar totes les experiències personals ni col·lectives)

El segon aspecte rellevant és el seu posicionament com a projecte en construcció permanent, obert a les aportacions dels visitants. Aquesta voluntat participativa s'exposa clarament a la presentació:

Hem volgut, també, deixar un canal obert permanentment (a través de la secció "Vostres records") per a qui desitgi deixar-nos el seu propi testimoniatge: un paràgraf enviat per correu electrònic, una carta més extensa, etc. Totes les veus seran molt ben rebudes i s'integraran -si així ho desitja qui les realitza- en la mateixa exposició.

En aquest sentit, aquesta mostra estarà permanentment "en construcció". Més enllà dels homenatges que es desenvolupen i conclouen en un període temporal molt concret, "Memòries de la nostra infància. Els nens de la guerra" canviarà el seu sentit i la seva forma a partir de totes les aportacions que rebí, ja siguin realitzades pels mateixos protagonistes o ens arribin a través dels seus fills o néts -o bé els que mai no van poder parlar de la guerra amb els seus pares, o aquells que van omplir el seu imaginari infantil amb històries de soldats bons i dolents, a força d'escoltar les mateixes històries de sempre.

Aquest fet la singularitza davant de qualsevol altre projecte sotmès a la temporalitat i als espais físics expositius. L'exposició: *Memòries de la nostra infantesa. Els nens de la guerra* és un projecte nascut a la xarxa i pensat per a la xarxa, que desenvolupa les potencialitats de les TIC per a la recuperació de la memòria.

⁵¹ <http://oliba.uoc.es/nens/index.htm>

3.4. La memòria oficial

Nos acucia la obligación de dejar sentada la culpabilidad de quienes produjeron o facilitaron la criminalidad. Y esta labor que nos incumbe no se verifica más que por razones de estricta necesidad.

Pròleg. Causa General.

En aquest recorregut pels diversos tipus de memòria no podem deixar de banda el que hem anomenat la memòria oficial o dominant, que hem definit com aquella que es mostra en els mitjans de comunicació i en els discursos des del poder i les institucions. Ja hem vist com aquesta memòria ha anat canviant segons el moment històric i segons els agents que l'emeten. Aquesta coexistència entre diversos tipus de memòria oficial és molt present a la xarxa i en poden identificar com a mínim dos.

En primer lloc, la memòria oficial franquista que té com a objectiu principal la legitimació del "Alzamiento Nacional" i del Règim franquista. I en segon lloc, la memòria oficial pactista que desgrana el discurs de la reconciliació, el qual consisteix a afirmar que en la guerra tothom havia sofert en tots dos bàndols i s'havien comès atrocitats. Aquests dos discursos són clarament contestats per aquells que reivindiquen les altres memòries, les dels vençuts i que reclamen que la veritat surti a la llum amb noms i cognoms.

Aquests dos discursos oficials són presents de manera residual. Per exemple, en els fòrums de discussió a la xarxa es poden trobar de tant en tant missatges que sustenten la tesi promoguda pel primer franquisme que argumenta que van ser les atrocitats i barbaritats comeses pel bàndol republicà les que van originar la Guerra i que les actuacions dels nacionals van ser en legítima defensa i per a evitar mals majors. A tall d'exemple, reproduïm un parell de missatges força recents publicats al fòrum del web *Paisajes de la Guerrilla Antifranquista*⁵²:

NERA. *Sense títol.* Enviat el 13/03/2004 23:31

Recordad a los diez mil fusilados por miembros del PCE en paracuellos , recordad la persecución al clero fusilando a miles de sacerdotes recordad a niños sacados de los seminarios y fusilados por estar recibiendo educacion católica , los rojos os creéis mejor que Franco pues que sepáis que en barbarie le ganais .¡¡¡¡¡¡¡¡¡La sangre tambien es Roja !!!!!!!!!!! ¡¡¡¡¡ASESINOS!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Angu. *Donde vais de victimas la guerra la incitaron los rojos matando niños en los seminarios.* Enviat el 14/02/2004 12:02

De hecho la guerra la provocó el Gobierno porque declarar una sociedad laica si hasta el comunista mas comunista veía pasar la custodia el día del Corpus y se arrodillaba porqué cambiar la bandera y provocar a los militares porque limitar los ascensos a los oficiales africanistas. todo esto unido a un gobierno débil y dividido que dejaba campar a los asesinos asesinando curas y seminaristas a veces niños hizo que alguien se

levantara y dijese hata aquí hemos llegado se os acabo el rollo y vaya que si se acabó la mayoría de los que escribís aquí no reconocéis vuestros crímenes y los del bando republicano y la revancha que hubo después de la guerra no fué nada si el otro bando hubiera ganado la guerra o si no recordad a Stalin , o a los Jemeres Rojos que dejaron al loco de hitler como un aficionado en el arte del exterminio los Rojos tenéis veneno por no haber podido acabar vuestra carnicería pues vivir con ese odio y morir con el No queréis a España solo os da gusto matar curas y al que se ha ganado algo con el sudor de su frente. Los Fascistas no són buenos pero los Asesinos soys vosotros

Altres discursos són menys incendiaris i sota el pretext de presentar dades “objectives” (a la manera de la *Causa General*) insisteixen en el discurs legitimista que va mantenir el franquisme durant tota la primera etapa del seu règim. Un exemple d’aquesta mena de discurs el podem veure en aquest missatge penjat al fòrum *Historias de la Guerra Civil Española*⁵³:

Law. 9/04/2004 00:06

[...] La II República no fue ese tiempo de felicidad y progreso que el Alzamiento Nacional vino a destruir por gusto, sino una continua sucesión de actos vandálicos y criminales que culminó en una guerra civil cuyas heridas aún no han cicatrizado, ni cicatrizarán, y que ciertos sectores izquierdistas, sino todos, en la actualidad se empeñan en abrir con la excusa de "recuperar la memoria histórica", dándonos esa idea equivocada de este oscuro periodo de la historia de España, y haciendo que los muertos y sufrimiento que sus acciones causaron sean relegadas al olvido, y los asesinos elevados a la categoría de "Luchadores por la Libertad y la Democracia". Esta sección habrá cumplido su objetivo si tan sólo una persona despierta a la realidad al leerla. Gracias.

De fet, alguns sectors, encapçalats per l'historiador franquista Ricardo de la Cierva, segueixen mantenint amb arguments pseudocientífics i suposadament objectius aquella versió a cavall entre el discurs tremedista de postguerra i el pacte de silenci de la Transició encaminat a no “rememar” memòries passades. O dit d’una altra manera, oblidar l’exigència d’assumir responsabilitats històriques en una sèrie de fets i accions que van provocar ferides socials que encara no estan tancades:

Desde el año 75 todas las personas relacionadas con las víctimas republicanas han podido elevar su voz. Cualquier persona que se interese por la suerte de las víctimas de la Guerra Civil, de un bando u otro, me merece respeto, sobre todo si quiere saber que pasó y darles una sepultura digna. De lo que estoy absolutamente en contra es de utilizar los muertos de nuestra guerra como un arma arrojadiza porque me parece que eso es prostituir la memoria de los muertos. Esto no es reivindicar la memoria histórica, sino hacerlo de manera parcial y poco reconciliadora. Cada uno tiene derecho a hacer lo que quiera con los restos de sus familiares, pero no a utilizarlos en una tenaz campaña de desprestigio contra el otro bando o contra la Iglesia Católica, que es lo que están haciendo esas asociaciones de la recuperación de la memoria histórica: abren unas heridas que ya deberían estar curadas y reconciliadas. Esta oleada de reivindicación de la memoria histórica es una propaganda republicana clarísima. *Entrevista a Ricardo de la Cierva* (Armengou; Belis: 2004,103)

Davant aquesta mena d’afirmacions, la postura de les persones que treballen per a la recuperació de la memòria històrica és ben explícita:

⁵² <http://www.guerrillas.info>

⁵³ <http://boards3.melodysoft.com/app?ID=guerraciviles&msg=960&DOC=1>

Cuando aparece el primer resto humano en una excavación, està apareciendo la confirmación de que esa memoria del pueblo habla de algo real, que no eran imaginaciones. Es la confirmación de un discurso colectivo que denuncia que aquí hubo represión, aquí hubo gente asesinada, y nosotros llegamos unos años después y decimos: "Aquí están las víctimas". Emilio Silva. Presidente de l'ARMH (Armengou; Belis: 2004,165)

De fet, aquesta mena de discursos són contestats de forma clara:

Ysabel - 8/03/2004 18:48

Creo que todos tenemos muertos a nuestra espalda, padres, hermanos, abuelos, tíos, etc... de uno y otro bando. No voy a dar cifras de cada bando porque parece ser que en este país nadie se a preocupado de contabilizar y dar cifras reales, efectivas. Pero es que en esa guerra además de todas esas personas que murieron, mataron la posibilidad de defender unos principios. Durante los 50 años que siguieron a la guerra, pensar de otra manera era delito, así como reunirse, ser ateo, o tener una ideología y manifestarlo publicamente. Se nos ha educado con visiones de la historia totalmente manipuladas, y hoy nuestra sociedad corrompida esta cimentada en la educación y cultura de un régimen dictatorial, y lo peor, en 25 años de democracia no se ha echo apenas nada para compensar esas catástrofes.

Por supuesto que tenemos que entendernos, llegar a un principio de mínimos, pero de la historia hay que aprender, y no solo los perdedores de las batallas, y para eso hay que estudiarla desde un punto de vista objetivo, imparcial, y compensar a los que en estos 70 años han sido demonizados. (esta claro que durante el franquismo se ensalzo a un bando y se demonizo a otro) [...]

Així doncs, l'enfrontament verbal entre els qui mantenen la memòria oficial del franquisme i els que vindiquen el dret a la republicana és viu i present a la xarxa. No obstant això, hi ha un fenomen que cal explicitar. Els agents i sectors socials que utilitzen la xarxa són majoritàriament els exclosos dels canals de comunicació presencials. En el cas de la dreta, qui fa sentir la seva veu són els nostàlgics de la ultradreta i els falangistes, bandejats del poder des dels anys seixanta. La dreta "civilitzada", els hereus del franquisme reconvertits en partits democràtics com el Partido Popular, ja disposen dels seus propis i potents canals de comunicació per difondre el seu discurs ideològic, encara que és el mateix "discurs de la reconciliació" que podem trobar a la xarxa.

I si fem un repàs dels continguts dels webs de diversos mitjans de comunicació d'àmbit nacional podem constatar que les accions encaminades a la recuperació de la memòria històrica de la Guerra i el franquisme no són considerades com a "notícia". Simplement s'ignora aquesta realitat des dels mitjans oficials. I si algú recull les accions i iniciatives en aquest aspecte són els mitjans d'àmbit local i comarcal.

3.5. La memòria documental

Para ello, nada se tercia mejor que la red. Mientras ésta aguante, que ya veremos. Un medio ideal para transmitir ideas, conceptos y datos precisos, pero que también es bueno para sesudos artículos de fondo, justo al nivel que el lector desee.

Grupo de Memòria Republicana

Una de les principals prestacions i usos de la xarxa és fer possible l'accés lliure a molta documentació a la qual per la seva localització en arxius o centres de documentació disseminats territorialment no és fàcil arribar. També permet publicar i difondre d'una manera senzilla articles de recerca especialitzats que en les dinàmiques presencials són de difusió restringida i difícils de consultar. En aquest aspecte, Internet esdevé un immens repositori de memòria documental, tant de fons primàries com de secundàries (articles especialitzats i de recerca acadèmica).

El nostre estudi de cas no és cap excepció, i no és difícil trobar llocs web que continguin documentació relacionada amb la Guerra Civil espanyola. De fet, n'hi ha bastants exemples. No obstant això, és prou interessant deturar-nos a veure qui hi ha darrera de les iniciatives i amb quina finalitat s'ha dut a terme.

Els arxius i centres de documentació

En el món presencial el principal receptacle de fons documentals són els arxius. Ara bé, encara no hi ha gaires arxius que hagin aprofitat han aprofitat les utilitats que els proporciona Internet i hagin fet el salt a la xarxa. Per al nostre propòsit, analitzarem la presència a Internet de dos dels principals arxius relacionats amb la Guerra Civil espanyola: el Archivo militar general de Ávila⁵⁴ i el Archivo General de la Guerra Civil Española de Salamanca⁵⁵, tristament famós per la seva negativa a retornar els papers confiscats al Govern de la Generalitat, a particulars i a associacions durant la Guerra Civil.

El Archivo militar general de Ávila depèn del Ministeri de Defensa i proporciona documentació sobre el Exèrcit de Terra, i concretament en la seva secció històrica és possible consultar fons sobre les unitats militars de la zona nacional i de la republicana durant la Guerra Civil espanyola. També conserva documentació sobre les milícies nacionals (Falange i Requetés) i sobre la División Azul, però a la seva pàgina web només enumera aquests serveis i no permet la consulta en línia de cap dels seus fons. Tampoc no ho permet el Archivo General de la Guerra Civil Española que només proporciona la relació detallada de fons i serveis de què disposa l'arxiu. Per tant, cap dels dos arxius permet la consulta i

⁵⁴ http://www.ejercito.mde.es/ihycm/archivos/agm_avila/index.html

⁵⁵ <http://www.cultura.mecd.es/archivos/jsp/plantillaAncho.jsp?id=64>

accés en línia i obliga al desplaçament dels investigadors, encara que ofereixen un servei de fotocòpies per correu.

En canvi un dels principals exemples de bon ús d'Internet el trobem al web de la Residència de Estudiantes de Madrid⁵⁶, que actualment és una fundació privada del CSIC i en el Patronat de la qual són presents entre d'altres el Ministeri de Cultura i Esport i el de Ciència i Tecnologia. En el seu menú "Archivo Virtual de la Edad de Plata (1868-1936)" posa a disposició del públic la documentació amb què compten els seus centres. Segons pròpies paraules, l'objectiu principal del projecte és:

[...] salvaguardar y difundir los testimonios de la historia intelectual de esta etapa de la cultura española, en los terrenos literario, artístico y científico. Para ello, se ha desarrollado un sistema de información compartido por distintos centros, que permite la consulta de sus inventarios, sus catálogos y, en ciertos casos, los propios documentos. Se trata de hacer posible que fondos relacionados entre sí, pero que forman parte de colecciones distintas, se puedan localizar (y en su caso consultar) a través de Internet como si formarían parte de la misma colección⁵⁷.

Per dur-ho a terme ha creat una xarxa entre institucions europees i americanes, els fons documentals de les quals estiguin relacionats amb la cultura espanyola de l'etapa 1868-1936. Aquesta xarxa, a més de coordinar els fons i fer un catàleg comú accessible des d'Internet, vol localitzar i rescatar les col·leccions amenaçades, en males condicions de conservació o inaccessibles per mitjà d'un programa de conservació i restauració de fons i fer-ne una còpia per al seu intercanvi i difusió. També es planteja l'adquisició o el dipòsit de col·leccions quan els seus titulars ho determinin. Finalment considera la publicació d'un directori d'institucions amb una guia dels fons que custodien. Encara que no és possible la consulta del document, la publicació del catàleg afavoreix molt la cerca.

Un segon exemple el trobem a la Base documental d'Història Contemporània de Catalunya⁵⁸ realitzada per un professor de secundària amb la intenció que sigui utilitzada pel professorat i els estudiants de l'ensenyament secundari obligatori i de batxillerat. En aquest cas, aquest professor ha seleccionat 200 documents, molts d'ells fonts primàries, des de 1800 fins a 1994, dividits per etapes polítiques i classificats segons una divisió senzilla: Economia, Política, Societat i Cultura. Entre aquests documents hi ha un capítol que correspon a documents relacionats amb la Guerra Civil espanyola. Així doncs, veiem una utilització didàctica de la xarxa, que permet consultar fons documentals directes de forma senzilla.

Els centres de recerca acadèmica

Un altre espai dedicat a la memòria documental a Internet correspon als centres d'estudis i recerca, generalment vinculats a institucions universitàries i acadèmiques com el Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica de la UAB⁵⁹

⁵⁶ <http://www.residencia.csic.es>

⁵⁷ Aquesta és una declaració d'intencions, ja que ara per ara s'han d'anar a fer les consultes presencialment. No obstant, si que es pot consultar el catàleg en línia.

⁵⁸ <http://www.xtec.es/~jrovira6/gcivil.htm>

⁵⁹ <http://www.cefid.uab.es/>

El Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica és un centre especial de recerca de la UAB format per més de vuitanta investigadors de diferents disciplines -historiadors, filòlegs, politòlegs, comunicòlegs, sociòlegs, economistes- especialitzats en l'estudi d'aquest període històric; la majoria estan adscrits a diversos departaments o grups de recerca de la UAB, però també en formen part professors i investigadors d'altres universitats catalanes.

El caràcter interdisciplinari del CEFID ha permès aplegar en un únic centre de recerca una part molt destacada de la investigació que a Catalunya es desenvolupa sobre aquest període històric. En el CEFID estan integrats el Grup de Recerca sobre l'Època Franquista (GREF) i el Grupo de Estudios del Exilio Literario (GEXEL), a més de nombrosos investigadors que desenvolupen la recerca de forma individual o en petits grups. D'altra banda, el CEFID té relacions de col·laboració permanent amb el Servei d'Història Local de Catalunya i el Centre Documental de la Comunicació, tots dos de la UAB.

Un altre exemple ens el proporciona el Centre d'Estudis d'Investigació Històrica Baix Maestrat/Montsià,⁶⁰ que té l'objectiu d'utilitzar la xarxa com a mitjà de publicació de treballs de recerca en el camp de les humanitats. En l'actualitat, els treballs es circumscriuen territorialment a les comarques del Montsià i del Maestrat i al període de la Guerra Civil espanyola. Ells mateixos expliquen per què han triat Internet com a suport de difusió dels seus treballs:

La necesidad de colgar esta página Web en la red de redes responde al hecho que, muy a menudo, trabajos de investigación, la extensión de los cuales no permitía su edición como libro, o por la falta de medios de sus autores, quedaban inéditos o se publicaban en otros medios no siempre idóneos.

En canvi, la Fundació d'Investigacions Marxistes al País Valencià⁶¹ només utilitza la xarxa per a donar notícia del seu treball en el món presencial i difondre de les seves activitats, mentre que el Centre d'Estudis Batalla del Ebro⁶² a Gandesa aprofita la xarxa per mostrar imatges dels seus fons (material bèl·lic, documental i cultural de l'època compresa fonamentalment entre els mesos de juliol i novembre de 1938) i ens explica que té l'objectiu de crear un museu o exposició permanent a Gandesa.

Finalment, voldríem destacar un web que tot i que no compta amb el suport de cap centre de recerca oficial ha penjat gran quantitat d'informació a la xarxa. Ens referim al Grupo de Memòria Republicana⁶³, compost per particulars que volen donar difusió a textos, dades i estudis dispersos per la xarxa. Segons les seves pròpies paraules:

Sólo somos un grupo de republicanos estudiosos de la Guerra Civil Española (GCE). El propósito que nos guía es meramente de apoyo al aficionado republicano a la GCE y naturalmente político. Esto es, por un lado posibilitar el acceso a muchos datos que a veces aparecen en la red y en los textos, dispersos y ambiguos. Y por otro, que todos esos datos tengan una voz republicana.

⁶⁰ <http://www.ceibm.org>

⁶¹ <http://www.nodo50.org/fimpv>

⁶² <http://www.fut.es/~cebe/catala.html>

Els partits polítics

Existeixen diverses fundacions i iniciatives vinculades a partits polítics d'esquerres que tenen com a objectiu la recuperació i conservació de la memòria. Seria el cas de la Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo⁶⁴ o de la Fundació Andreu Nin⁶⁵ que tot i manifestar explícitament en la seva pàgina web la voluntat de recuperar la memòria del moviment anarquista o de l'esquerra antiestalinista, només utilitzen la xarxa per a donar difusió de les seves activitats presencials. Només en el cas de la Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo és possible subscriure's gratuïtament a la versió digital de *Bicel*, el butlletí de la Fundació.

Un plantejament radicalment diferent el proposa el Portal de l'exilio,⁶⁶ una iniciativa de la Fundació Jaime Vera, el principal objectiu de la qual és la formació dels militants del PSOE. Segons les seves pròpies paraules, els seus objectius són:

Con este Portal en Internet, queremos poner al alcance de todos y de todas, una serie de informaciones, testimonios y contactos que les permitan acceder al complejo mundo del exilio como un hecho integrado y asumido en la más reciente historia de España.

Queremos mantener una memòria viva y permanente (no limitada a un tiempo determinado, en cuanto aprovechamos las oportunidades que nos da la Red), sobre el exilio y sus consecuencias, memòria viva en cuanto el portal se nutrirá no sólo de los materiales aquí expuestos, sino de las aportaciones que en el futuro realicen tanto los investigadores y estudiosos como todas aquellas personas y organizaciones que posean materiales de índole privado, como cartas, fotografías, etc.

Aquest portal no treballa de forma aïllada sinó que forma part de la REDER (Red de Estudios y Difusión del Exilio Republicano de 1939) que és una iniciativa d'un grup interdisciplinari de 80 investigadors i professors de diversos països d'Europa i Amèrica interessada a difondre per Internet l'exili republicà de 1939. Ofereix una llista de distribució que ha esdevingut un espai d'intercanvi d'informació i un instrument de col·laboració plural i participatiu obert a tothom.

Les revistes digitals

Finalment ens deturarem molt breument en una revista estrictament digital dedicada al nostre objecte de recerca. El Rastro de la Historia⁶⁷ és una revista d'orientació falangista i de periodicitat trimestral, editada per tres particulars que aprofiten la facilitat tècnica que ofereix la xarxa per a penjar documents, per a editar aquesta revista i així poder difondre el seu pensament i la seva opinió:

Cada tres meses, si Dios quiere y el espacio de la red nos lo permite, tendrás esta humilde revista de Historia que como única pretensión lleva el dar a la luz temas de casi imposible aparición en las revistas al uso, políticamente correctas, culturalmente correctas.

⁶³ <http://www.sbhac.net/Memòria.htm>

⁶⁴ <http://www.cnt.es/fal>

⁶⁵ <http://www.fundanin.org>

⁶⁶ <http://www.portaldelexilio.org>

⁶⁷ <http://www.rumbos.net/rastroria/>

3.6. La memòria històrica

Yo tengo miedo que todo esto se convierta en un desenterramiento masivo de cadáveres. Creo que es más importante recuperar la historia de estas personas que sacarlos de donde están. Si empezamos a desenterrar cadáveres pero sin recuperar su memoria, sin hacer un archivo de la represión, si solo metemos una excavadora y un arqueólogo y solo sacamos huesos y no hacemos un archivo de recuperación de la memoria, lo estaremos haciendo mal, esa persona va a volver a desaparecer otra vez. Ya que no se pudo juzgar a los culpables, ya que esa persona nunca tuvo el beneficio de que su asesino fuera condenado, al menos que se recupere la memoria de esa persona.

José Antonio Landera, nét de Periquete (afusellat)
(Armengou; Belis: 2004, 206)

El nostre recorregut pels diversos tipus de memòria presents a Internet ens porta finalment al tipus de memòria més social i col·lectiu de tots els plantejats: la memòria històrica. Com ja exposàvem a la presentació, el concepte de “memòria històrica” és potser un xic difús, però ha quallat en l'àmbit popular ja que respon a la necessitat social d'un poble o una comunitat determinada de no oblidar el seu passat col·lectiu.

En la presentació, ja plantejàvem el concepte de memòria històrica vinculat a tres dimensions. En primer lloc sempre s'associa a la recuperació i vindicació d'uns fets passats. No obstant això cal remarcar una altra vegada que aquests fets passats no són aleatoris sinó que els actors trien aquells que tenen rellevància i influència sobre el present. Ens trobem, doncs, davant d'un procés de construcció del passat des del present i se'ns mostra com la memòria col·lectiva és un procés social, fruit d'una volició dels mateixos agents socials. Veiem què en diu la presentació de la pàgina web del Foro por la Memòria⁶⁸ del PCE:

Mediante la localización, señalización y excavación de fosas comunes para devolver los restos mortales de los caídos a las familias que así lo deseen, la ayuda y el reconocimiento a expresos, represaliados, exiliados, excombatientes, exguerrilleros y a sus familiares, así como la organización de actos de divulgación y homenajes a todos los que sufrieron como consecuencia del alzamiento fascista del 18 de julio de 1936, nos proponemos recuperar esta memoria con el objetivo de llegar a la verdad de lo ocurrido y que nuestra sociedad pueda mirar al futuro sin complejos y sin más mentiras.

El segon àmbit directament relacionat amb el concepte de memòria històrica té a veure amb el d'expressió d'identitat col·lectiva d'una comunitat determinada. Per abordar aquesta qüestió

⁶⁸ <http://www.pce.es/foroporlamemoria/presentacion.htm>

utilitzarem el concepte del professor Manuel Castells d'identitat-projecte⁶⁹ entesa com aquella en la qual els actors socials construeixen una identitat que redefineix la seva posició en la societat amb un objectiu transformador. Des d'aquest enfocament les associacions per a la recuperació de la memòria històrica tenen una dimensió transformadora i esdevenen una eina efectiva per a l'organització, la coordinació i l'acció política. Aquesta necessitat de recuperar la veritat més enllà de falsos clixés i saber qui eren i perquè van morir totes aquelles persones impulsa aquests moviments. Un exemple el podem llegir al web de l'ARMH de Laciana:⁷⁰

Pretendemos ahora, después de casi setenta años, recordar a aquellos hombres y a sus mujeres como lo que fueron y no como nos los han retratado hasta ahora. Queremos devolverles la dignidad y la memoria que toda persona merece

La recuperación de la memoria histórica supone y exige dignificar la memoria de aquellos hombres y sus mujeres. [...] Es ahora el momento de que todos ellos recuperen la dignidad y la memoria que merecen, de que sean recordados como lo que fueron y no solo como "rojos". La dictadura franquista dictó en 1940, recién terminada la contienda, una orden para exhumar y enterrar en los cementerios los cadáveres de los nacionales fallecidos en la guerra civil. Pero, sin embargo, los cadáveres de los republicanos no fueron exhumados y se quedaron en las cunetas de las carreteras, como si nadie supiera que estaban allí, en una especie de olvido, odio y rencor que caracterizó la actuación del franquismo hacia los perdedores de la guerra durante la totalidad del periodo de su dictadura. Por ello, ahora, más de sesenta años después, llevamos a cabo esta labor de dignificación y justicia.

Finalment, i no menys important, apareix constantment una tercera dimensió definitiva que és l'obligació moral del record. I és molt important ressaltar que aquesta obligació moral té una dimensió individual i privada, però que existeix també una obligació moral pública del record que ha de ser assumida per l'Estat i les seves institucions, com a acte de justícia política. Cal recordar per no perdre els orígens, per saber qui som i a quin grup pertanyem. El record és un mecanisme identitari i el que es fixa (és a dir es recorda de forma col·lectiva) esdevé la història que legitima una comunitat determinada. La raó per la qual una col·lectivitat escull recordar uns determinats fets explicats d'una forma determinada i n'oblida d'altres, i com aquests silencis i oblits de vegades afloren a través del testimoni personal dels seus protagonistes i entren en conflicte amb el que anomenem "memòria oficial" té molt a veure en com una col·lectivitat es pensa històricament i com legitima les seves accions. Veiem el que diu el web La fossa militar del cementiri de Manresa⁷¹

Darrera de cada nom de soldat mort de la Guerra Civil (1936-39) hi ha la història d'una vida humana. Una vida jove, amb tots els projectes i il·lusions propis de l'edat. Una guerra que ells no havien provocat els la va segar en sec. Restituir els seus noms, recordar-los (ells i les circumstàncies històriques que els tocà viure) és una obligació moral de qualsevol societat democràtica i una tasca imprescindible per a combatre la desmemòria. Lluitar contra l'oblit és la millor manera d'evitar que reneixin monstres com la manca de llibertats, l'agreuement de les desigualtats socials, la xenofòbia, el racisme o la persecució de les minories, ja siguin ètniques, nacionals o culturals i lingüístiques.

⁶⁹ Castells, Manuel (1998). *La era de la informació. Economía, Sociedad y Cultura*. Vol. 2. El poder de la identidad. Madrid: Alianza Editorial.

⁷⁰ <http://armhlaciana.tk>

⁷¹ <http://www.guiamanresa.com/fossa/>

Recuperació, identitat, obligació moral... tres conceptes lligats al de memòria històrica de forma indestriable. Però també d'altres com els de dignitat, justícia o fins i tot, teràpia moral. La recuperació de la memòria històrica és una necessitat social per a un ampli col·lectiu de ciutadans:

Yo creo que abrir una fosa tiene una función terapéutica bastante importante. Aquí, estos días, han venido muchos familiares de desaparecidos, gente que ha tenido que renunciar a esa parte de su biografía y la ha mantenido como en una olla a presión, sin querer verla. Esto era su secreto y de alguna manera deja de serlo porque es como un delito público, y como tal se debe saber y se debe conocer. Esta gente todavía tiene miedo. Nadie les ha enseñado a dejar de tenerlo. La transición que se hizo en este país, en este sentido, fue un abandono. Emilio Silva, president de la ARMH. (Armengou; Belis: 2004, 180)

Aquesta necessitat no és només individual, sinó que aconpleix una funció de vàlvula de seguretat. Cal explicar el passat per evitar que es repeteixin els fets i la fractura profundíssima que va ocasionar la guerra. Aquest missatge del llibre de visites⁷² de l'ARMH ho verbalitza clarament:

Saida Lara. /01/2004 11:24

Enhorabuena por la página.

Varios de mis familiares desaparecieron durante la guerra, mi abuelo luchó durante muchos años, mi abuela siempre me cuenta historias sobre grandes matanzas en la zona de Villaseca, Carrasconte, Piedrafita... Por todo eso, hay que luchar, para que no se olvide la barbarie que se cometió, para avergonzar a los que todavía no són capaces de condenar lo ocurrido, para que no se repita.

Un saludo.

Hem de reflexionar sobre si aquesta necessitat pot ser en realitat una coartada per evitar que es titlli aquest procés com a simple revanxisme. És possible que si ens limitem a denunciar, l'acció es deturi en l'exhumació de les fosses i no vagi més enllà cercant els delators i els botxins, com deia José Antonio Landera a la cita que encapçala aquest capítol. Perquè si fos així, en realitat amb aquest procés estariem construint una Llei de punt i final amagada, amb tot el cost d'injustícia social que aquesta mena de lleis comporten.

A continuació analitzarem quina és la presència de la memòria històrica a la xarxa i com l'articulen els diversos agents. Dedicarem un apartat especial a les diverses associacions per a la recuperació de la memòria històrica ja que són les que lideren el moviment social en la presencialitat, però també veurem com Internet ofereix altres espais on s'allotja aquesta memòria.

Les associacions per a la recuperació de la memòria històrica

Ja s'ha comentat que va ser al final de l'any 2000 quan es va inscriure la primera Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica⁷³ (ARMH) i les altres (Valladolid, Mérida, Catalunya..) es van anar creant i inscrivint amb posterioritat, i en molt poc temps aquestes Associacions han començat a tenir un paper decisiu en la recuperació i conservació de la memòria històrica al nostre país.

Aquestes associacions són del tipus del que el sociòleg Gérard Namer anomena de *mémoire-message*, i presenten com a denominador comú l'existència d'uns reglaments regulats per llei i la finalitat última

⁷² ARMH : <http://gbooks1.melodysoft.com/app?ID=ARMHL>

⁷³ <http://www.memoriahistorica.org/>

de conservar, mantenir i difondre una memòria i fer partícip d'aquesta memòria al conjunt de la societat. Al web de l'Associació per la Recuperació de la Memòria Històrica de Catalunya ⁷⁴ ho podem veure de forma explícita als seus objectius:

[...] C) Dinamitzar un procés que involucri el conjunt de la societat catalana per a extreure d'aquesta realitat la veritable història del període 1936-1977.

Aquestes associacions estan formades per persones vinculades per la voluntat de recuperar de l'oblit aquelles històries de la guerra silenciades pel bàndol guanyador. Els seus principals objectius són la localització i excavació de les fosses comunes on estaven enterrats molts republicans per poder retornar les restes als seus familiars i donar-los sepultura entre els seus, l'elaboració d'un registre amb totes les fosses comunes a fi d'evitar la seva destrucció per les obres de carreteres i la recollida de testimonis orals relacionats amb la guerra civil i la postguerra. Se'n poden trobar molts exemples, però un de ben rellevant són els objectius que apareixen al web de l'ARMH de Laciana:⁷⁵

Estamos realizando un inventario con todos los fusilados de los que tenemos noticia en los términos municipales de nuestro ámbito territorial: San Emiliano, Cabrillanes, Villablino, Palacios del Sil, Murias de Paredes y Pola de Somiedo. Posteriormente visitamos a sus familiares para informarles de nuestro proyecto y para que nos cuenten lo que sepan y nos dejen alguna fotografía.

Estamos elaborando un registro con todas las fosas comunes con el fin de evitar su destrucción en obras de carreteras, por ejemplo. De ello nos informan los propios familiares de los hombres que, según ellos, se encuentran en cada una, o algunos vecinos de los pueblos que cuentan entre setenta y ochenta u ochenta y cinco años.

Nuestros fines són recoger la mayor cantidad de testimonios orales relacionados con la guerra civil y la posguerra y, al mismo tiempo, ayudar a las miles de personas que, aun hoy, casi setenta años después, ven como sus familiares siguen enterrados en una cuneta de mala manera, sin un entierro digno, o en muchos casos, desconocen el paradero de los restos de sus familiares.

Per a aquestes associacions⁷⁶ el paper d'Internet ha estat fonamental. Nascudes dins del marc de la societat de la informació, la xarxa els permet organitzar-se, coordinar-se i donar ressò de la seva lluita i les seves activitats. Segons Sauri,⁷⁷ aquestes associacions tenen una sèrie de punts en comú:

- Els seus membres comparteixen una ideologia i una filiació comunes.
- Utilitzen la seva pàgina web de forma activa per a fer ciberactivisme i reivindicació antifranquista.
- Comparteixen una identitat-projecte que implica una voluntat de transformació i recuperació de la història i per tant de la memòria col·lectiva.
- L'existència de l'Associació dóna una dimensió global a actes i accions locals i afavoreix una possible organització i coordinació entre diverses associacions.
- Aquestes associacions, a més d'ubicar-se en un ciberlloc, construeixen un espai social on es produeix la comunicació i interrelació entre familiars de desapareguts, estudiosos o gent que té com a objectiu la recuperació de la memòria del franquisme.

⁷⁴ <http://www.memòriacatalunya.org>

⁷⁵ <http://armhlaciana.tk>

⁷⁶ Podeu veure el llistat en detall a l'annex 7.1

Aquestes associacions enfronten dos grans reptes. D'una banda trencar el silenci i la inèrcia social instal·lada encara en moltes capes de la nostra societat. D'altra banda, l'avançada edat dels testimonis directes imprimeix un caràcter d'urgència a la recollida d'informació. Aquest factor provoca també buits i llacunes en la memòria, com s'explica en el web de l'ARMH:⁷⁸

Se trata de testimonios que muchas veces han sido perseguidos y silenciados durante décadas, o a veces tan sólo expresados en situaciones de intimidad familiar. Por lo tanto hay que añadir a cualquier consideración que pueda hacerse sobre la validez y metodología de las entrevistas en general algunos elementos que tienen que ver con la presencia de una memòria traumàtica, una memòria distante, una memòria en muchos casos borrosa por el paso de los años y el desgaste del silencio.

Cal destacar que per a aquestes associacions, amb pocs recursos econòmics, les possibilitats i les eines que els brinden les TIC en general i Internet en particular són insubstituïbles. Els permet de forma fàcil i accessible coordinar accions amb associacions territorialment disperses, posar en contacte persones interessades i fer circular la informació fàcilment. De fet, el seu activisme i ressò social seria impossible si no existissin a la xarxa. Som doncs, davant d'un ciberactivisme polític doblement interessant ja que enllaça una fractura generacional, la dels protagonistes de la repressió, d'edat avançada i amb baix o nul accés a les TIC, i la de les generacions més contemporànies, que han incorporat l'ús de les TIC a la seva vida quotidiana i que l'utilitzen per donar veu a persones del passat.

Els altres espais de memòria històrica a la xarxa.

La memòria històrica no és patrimoni exclusiu de les Associacions per a la Recuperació de la Memòria Històrica (ARMH) sinó que emergeix en altres webs de diversa índole. Algunes d'elles vénen vinculades a partits polítics com el Foro por la Memòria⁷⁹ del Partit Comunista d'Espanya, o La memòria democràtica a Sabadell⁸⁰ promoguda per la Fundació Cipriano García / Arxiu històric de CCOO de Catalunya i el Grup de Recerca sobre l'Època franquista de la UAB. D'altres són iniciatives a títol personal, com la pàgina La fossa militar del cementiri de Manresa⁸¹ de l'historiador manresà Quim Aloy, o la pagina de la Comissió per la veritat, la Memòria i la Historia de Catalunya⁸² de filiació indeterminada i que es limita a oferir continguts sota registre d'usuari.

No obstant això, comparteixen amb les associacions moltes de les seves finalitats. La diferència és que les accions no se centren en la localització i exhumació dels morts a les fosses comunes, sinó en altres accions. Un cas clar ens el mostra la iniciativa de l'historiador manresà Quim Aloy, que després d'un exhaustiu treball de documentació ha pogut publicar a la xarxa el llistat de soldats enterrats a la fossa militar del cementiri de Manresa⁸³. Al web ens explica els seus motius:

Amb la recuperació i divulgació dels seus noms, aquest web pretén recordar unes persones i una generació estroncada per la guerra i el feixisme i, ahora, contribuir modestament a recuperar la memòria històrica,

⁷⁷ Sauri, Carme: 2004a

⁷⁸ <http://www.memoriahistorica.org>

⁷⁹ [http://www.pce.es/foroporla memòria](http://www.pce.es/foroporla%20memoria)

⁸⁰ <http://www.memoriademocratica.org>

⁸¹ <http://www.guiamanresa.com/fossa>

⁸² <http://www.memoria.catalunya.org>

⁸³ Vegeu annex 7.3

una tasca absolutament ineludible. També pretén intentar facilitar el retrobament d'alguns desapareguts per part dels seus familiars.

En la mateixa línia es manifesta el web Foro por la Memòria del PCE

Foro por la Memòria es una organización que nace, desde una perspectiva claramente vinculada a la izquierda, pero abierta a todas las personas de buena fe, con la firme convicción de luchar contra el olvido de los perdedores, por la defensa de su dignidad, pero sin ánimo de revancha, mirando hacia el futuro, buscando la incorporación de las esencias vitales y de los principios políticos y éticos que hicieron nacer a la izquierda, a las luchas actuales. Mediante la localización, señalización y excavación de fosas comunes para devolver los restos mortales de los caídos a las familias que así lo deseen, la ayuda y el reconocimiento a expresos, represaliados, exiliados, excombatientes, exguerrilleros y a sus familiares, así como la organización de actos de divulgación y homenajes a todos los que sufrieron como consecuencia del alzamiento fascista del 18 de julio de 1936, nos proponemos recuperar esta memoria con el objetivo de llegar a la verdad de lo ocurrido y que nuestra sociedad pueda mirar al futuro sin complejos y sin más mentiras.

Un cas singular el proposa la pàgina La memòria democràtica a Sabadell. El seu objecte d'estudi no és tant la recuperació de la memòria dels represaliats pel franquisme, sinó la memòria democràtica de Sabadell durant l'època franquista. Inclou fets com la vaga del metall de 1976 o els inicis de la militància obrera a partir de 1966. Aquesta recuperació es proposa a través de documents, vídeos i fotografies i té el seu paral·lel a la presencialitat en una sèrie d'exposicions itinerants.

També trobem una manera certament original de reivindicar la memòria històrica a la pàgina Los Campos de Concentracion Franquistas⁸⁴ feta per un doctor en Història Contemporània de la Universitat de Saragossa, on en el seu menú "Desmemòria" ens ofereix una reconstrucció d'un fictici cartell taurí en memòria dels assassinats a la plaça de toros de Badajoz el 14 d'agost de 1936. El web conté també un dels millors arxius que existeixen sobre l'univers concentracionari franquista.

Per acabar, no voldríem deixar de banda en aquesta recapitulació les escasses iniciatives en aquesta línia dutes a terme per sectors del bàndol nacional que també apareixen a la xarxa reivindicant la seva memòria. Els casos més paradigmàtics serien els de la Fundación Francisco Franco⁸⁵ i la Fundación Salvar la Memòria⁸⁶ de Falange Española.

La Fundación Francisco Franco defensa les tesis del règim afirmant que vol "Difundir el conocimiento de Francisco Franco en sus dimensiones humana, política y militar, así como de los logros y realizaciones llevadas a cabo por su Régimen político y fomentar la investigación histórica, educativa y cultural sobre la España de Franco". En aquest cas la recuperació de la memòria col·lectiva i històrica es fa de forma personalista mitjançant l'elogi de la figura del "Caudillo". És força significatiu un detall col·lateral que dona bona mida del discurs ideològic subjacent. A la pàgina inicial s'anuncia que ja estan disponibles participacions de la loteria de Nadal i es reproduïx una d'aquestes participacions, que incorpora el lema: "Esta usted colaborando en la defensa de la verdad historica de España". De fet a tot el web s'observa un "efecte mirall", que tria elements propis del discurs republicà i els anteposa

⁸⁴ <http://www.riomon.com>

⁸⁵ <http://www.fnff.org/>

amb l'equivalent nacional. Un exemple d'aquest efecte el trobem a l'apartat "publicacions" on ens trobem la ressenya d'un llibre titulat *Los otros internacionales* i un comentari que diu: "Los otros Internacionales, voluntarios llegados de los lugares más alejados para combatir por la causa nacional, especialmente aquellos que movidos por su idealismo lo hicieron a título personal en las filas de la Legión", de manera que anteposa així els legionaris als brigadistes internacionals del bàndol republicà.

Un cas diferent el trobem al web de la *Fundacion Salvar la Memòria* de Falange Española. Segons llegim al seu web:

Como objetivo inmediato, la Fundación Salvar la Memòria se ha propuesto recoger, ordenar, inventariar y catalogar el material disponible relativo a la historia de la Falange, tanto libros, como documentos, objetos, símbolos, recuerdos... El fin último de esta tarea es la constitución de un gran archivo que sea pilar del futuro museo de la Falange.

Per tant, en aquest cas concret no es tracta de la recuperació de la memòria d'un col·lectiu sinó la d'un moviment polític, actualment sense representació parlamentària però que va desenvolupar un paper fonamental en la història recent del nostre país. I les seves motivacions són:

Lejos de movernos por simple nostalgia, nos anima el estudio de este rico legado histórico y cultural, así como su difusión entre los españoles de nuestra generación a través de exposiciones, conferencias, actos públicos, proyecciones cinematográficas, documentales, etc. De este modo, nuestros compatriotas podrán disponer de las propias fuentes históricas para juzgar por sí mismos lo que es y lo que fue la Falange, lejos de las interpretaciones sesgadas, deformadas o interesadas a las que nos tienen acostumbrados los medios de comunicación y la mayor parte de los estudios históricos sobre la Falange publicados hasta la fecha.

Del que es tracta, doncs, és de donar la pròpia versió de la història i defensar-se de les suposades deformacions i manipulacions dutes a terme pels mitjans de comunicació. En definitiva, utilitzar la xarxa per difondre amb facilitat el propi discurs fora dels canals de comunicació tradicionals, el control dels quals no està sota el seu abast.

⁸⁶ <http://www.e-falange.com/memòria>

4. A tall d'exemple, la fossa militar del cementiri de Manresa

El missatge és que Internet arriba a tot arreu, és una eina revolucionària. Perquè a més a més et permet aportar nova informació, dels familiars o coneguts... de que t'aporta la gent que entén en el tema. Errors que pots corregir amb una facilitat extraordinària, et permet l'actualització permanent o rectificar capítols importants, incorporar fotografies, incorporar nous textos...

Entrevista amb Quim Aloy, creador del web *La fossa militar del cementiri de Manresa*

El nostre recorregut pels diversos tipus de memòria presents a la xarxa ens ha permès donar una mirada externa a aquesta relació entre memòria i Internet, i establir, si més no, algunes tipologies d'ús. No obstant això, als webs analitzats hi han escasses declaracions d'intencions explícites i els seus autors rars vegades manifesten les raons per les quals han escollit utilitzar la xarxa per a recuperar, conservar i difondre la memòria històrica.

Per conèixer de primera mà quines podien ser algunes de les motivacions que impulsaven el salt al ciberespai de les persones implicades en aquesta tasca, vam contactar amb Quim Aloy, creador del web *La fossa militar del cementiri de Manresa* que es va penjar a la xarxa l'abril del 2004, i que ha provocat una manifesta reacció ciutadana, fins al punt que l'Ajuntament de Manresa està preparant un acte d'homenatge a les famílies dels soldats enterrats a la fossa. Les seves explicacions⁸⁷ ens han ajudat a ponderar algunes de les conclusions a què havíem arribat i també ens han fet veure la importància d'alguns aspectes que havien quedat més desdibuixats en la nostra observació externa.

La fossa militar del cementiri de Manresa és un web d'estructura molt simple que conté bàsicament dues menes d'informació. D'una banda, una petita introducció històrica on s'explica que a conseqüència de l'ofensiva de les tropes franquistes iniciada el 9 de març de 1938 sobre el front d'Aragó, Manresa es convertí en el centre dels hospitals d'evacuació de l'Exèrcit de l'Est, dits "Hospitals de sang". D'altra banda, una relació de soldats morts per ferides o malalties en aquests hospitals i que van ser enterrats en aquesta fossa comuna. Atès que eren hospitals que acollien soldats ferits del front, s'hi aplegaren persones procedents de tot l'Estat Espanyol, i en moltes ocasions la mateixa dinàmica bèl·lica va impedir que es comunicés a les famílies la defunció i el lloc d'enterrament del seu familiar. L'entrada de les tropes franquistes a Manresa el 24 de gener del 1939 va ocasionar l'evacuació dels hospitals i el silenci sobre els que estaven enterrats a la fossa. Durant el franquisme els soldats enterrats van ser deliberadament oblidats com una mostra més de la política de silenci físic i moral dels vençuts, i durant molt de temps, els seus familiars desconexerent completament el lloc on eren les restes dels seus parents.

⁸⁷ La transcripció completa de l'entrevista es troba a l'annex 7.3.

Fa uns deu anys i impulsat des del Centre d'Història Contemporània de la Generalitat de Catalunya es van iniciar una sèrie d'estudis d'àmbit local encaminats a establir el cost humà de la guerra a Catalunya. Juntament amb altres historiadors, Quim Aloy va desenvolupar aquest estudi en l'àrea de Manresa i el Bages en general. A conseqüència de totes aquestes recerques va trobar una llista de soldats d'arreu de l'Estat Espanyol enterrats a la fossa de Manresa.

A partir d'aquest fet va iniciar una minuciosa tasca d'investigació creuant dades per garantir la fiabilitat de la informació. Finalment, amb una llista prou contrastada ha construït el web i l'ha fet públic a la xarxa. Aquest fet i la difusió donada per alguns mitjans de comunicació locals i nacionals va ser el detonant d'una sèrie de fets i reaccions socials que encara estan obertes a hores d'ara.

En la llarga conversa que vam sostenir, a més d'explicar el projecte en detall, també ens va ajudar a reflexionar sobre el paper d'Internet en la recuperació de la memòria històrica. De totes les seves aportacions crec que cal destacar quatre idees fonamentals.

En primer lloc, considera importantíssim el paper dels mitjans de comunicació tradicionals, especialment la televisió, per a difondre els projectes virtuals. Així doncs, estableix una necessària relació de sinèrgia entre l'àmbit presencial i l'espai virtual:

[...] només amb els mitjans de comunicació i Internet podrem arribar a aquestes famílies. Internet és una eina utilíssima, fantàstica. Però la gent ha de saber també que existeix aquest web a Internet, que hi ha aquesta relació penjada a Internet i que s'ha fet aquest treball.

Però el paper dels mitjans no radica només a actuar com a difusors de les experiències en línia sinó que en aquest àmbit s'han produït els veritables detonants del moviment social de recuperació de la memòria històrica a casa nostra:

Gràcies a aquests reportatges, gent que havia callat tota la vida començava a dir alguna cosa, havia perdut definitivament la por. [...] Això és un dels efectes positius d'aquests reportatges de TV3. El fet que per un mitjà públic tan important es difonguin coses d'aquest tipus que fan que se sentin protagonistes, copartípics...

La segona idea que cal destacar és el paper fonamental de la tercera generació com a pont per salvar la clivella digital. De fet, una de les qüestions que s'havien plantejat era com s'explicava l'ús de la xarxa amb aquestes finalitats quan, sociològicament parlant, els protagonistes de la guerra per edat no acostumen a disposar d'accés físic o cultural a la xarxa. En aquest aspecte, és clar que generacionalment qui lidera els usos d'Internet en aquest àmbit són els néts dels protagonistes que han crescut i s'han format en un entorn on l'ús quotidià d'Internet és habitual.

De fet, penso que un dels factors que ha fet reactivar tot el tema aquest de la memòria històrica és la tercera generació. Perquè la generació del mig és la generació del silenci -"no diguem res, no parlem..."-, fins i tot de la por. Però ara hi ha joves néts dels represaliats, els néts dels afusellats, els néts dels desapareguts, que comencen a demanar. [...] Aquests sí que tenen accés a Internet, la majoria. Aquests sí que saben com moure's per Internet.

Una tercera idea que corrobora els resultats de l'anàlisi dels webs del corpus d'estudi és el paper passiu i poc decidit de les Administracions en aquest ús de la xarxa. Bé per inèrcia, bé per recel o per desconeixement, les Administracions estan actuant poc i malament:

Però aquest Ajuntament és una mica... no diré insensible, sinó poc sensible.

Són els particulars i especialment les associacions qui lidera aquest tema i qui assumeix un paper subsidiari del que haurien d'estar fent les Administracions.

Les Associacions per a la Memòria Històrica han estat clau. Jo amb algunes hi estic en desacord, ja t'he dit abans el tema aquell que no estaven d'acord a publicar noms, quan jo hi estic aferrissadament d'acord. Però reconec que estan fent molt bona feina i que això fa moure les institucions.

Així doncs, és la societat civil qui lidera el moviment social i qui utilitza Internet com a espai de fàcil accés on pot exercir el seu activisme fora dels circuits tancats dels mitjans tradicionals.

Finalment, la darrera idea que destaquem és que el silenci contra el qual es lluita és fruit d'una deliberada política de genocidi físic i cultural del franquisme. A la derrota física se li va sumar una política d'oblit acuradament construïda pel règim dictatorial:

El General Franco no va considerar oportú donar aquesta informació als familiars de les víctimes. [...] Escolta: els certificats de defunció no me'ls he inventat jo. Des de l'any 1938 i 1939 que han estat allà [als arxius] tots aquests anys. El general Franco hauria pogut ordenar a tots els jutjats que agafessin aquesta informació i la facilitessin als ajuntaments.

Com podem veure, les opinions que s'emeten no divergeixen gaire del que ja havíem observat en l'anàlisi del nostre corpus d'estudi. I aquest fet ens sembla rellevant perquè aquest web es pot considerar com un exemple de bona pràctica en l'ús d'Internet per diversos motius. En primer lloc, perquè tot i tenir una existència estrictament virtual manté forts lligams amb la presencialitat, i desencadena processos de transformació social. En segon lloc perquè demostra la facilitat d'accés a la xarxa i la democratització dels continguts: gairebé qualsevol pot fer circular tota mena d'informació amb uns costos assequibles. És doncs un clar exponent de la iniciativa de la societat civil i de l'avantatge davant les institucions que en aquest cas estan actuant a remolc dels particulars. I finalment, perquè ens mostra el poder deslocalitzat i multiplicador de la xarxa. Així veiem com a partir d'un estudi d'abast local la informació ha arribat fàcilment a llocs molt distants de l'estat espanyol i han provocat una reacció social que se suma a altres iniciatives.

No voldríem acabar aquest resum de l'entrevista sense apuntar un aspecte que ens sembla revelador. El que traspua tota la conversa és l'enorme potencial de la xarxa com a element transformador en la vida de les persones. Internet proporciona una manera assequible de fer circular informació i dóna la iniciativa a la societat civil, que tria i discrimina el que es penja i què no, més enllà de les tries institucionals. El que dóna Internet són plataformes per parlar, per explicar allò que va ser silenciada durant molts anys:

Aquesta gent que busca el seu avi, què farà? Doncs una cosa tan senzilla, i moltes vegades tan inútil, com posar el nom del seu avi al Google i a veure si per casualitat algun dia li surt en alguna llista que algú hagi pogut penjar a Internet. Només que en trobem alguns per aquest sistema, tu saps el favor que estem fent?

5. Conclusions

En les pàgines d'aquest treball hem estat intentant analitzar quina és la realitat de la memòria a la xarxa. I per formular algunes conclusions potser cal recuperar alguns dels interrogants que ens plantejàvem al principi del treball.

La pregunta principal que ens formulàvem era si Internet és un bon instrument per a recuperar, conservar i difondre les diverses memòries, individuals i col·lectives, d'una comunitat determinada. També ens plantejàvem quins tipus de memòria són presents a la xarxa i quines formes adopten. Crec que després del nostre recorregut podem concloure sense cap mena de dubte que Internet és un magnífic instrument per a la recuperació, conservació i difusió de la memòria, tant de la individual com de la col·lectiva. De fet, una de les principals qüestions que hem pogut demostrar és la diversitat de tipologies de memòria presents a la xarxa (autobiogràfica, heretada, generacional, oficial, documental, històrica...) i com es relacionen. També és interessant destacar la convivència de *tempos* narratius diversos (relat immediat i record des del present de fets passats) que ens permeten superar la temporalitat de la memòria.

Una altra convivència singular és la de les diverses memòries oficials segons la filiació dels editors. Així trobem presents a la xarxa discursos plenament franquistes -que justifiquen el Alzamiento y la guerra com a legítima defensa davant els abusos del Front Popular i la II República- i que conviuen amb els discursos pactistes de la Transició -que equiparen les penalitats sofertes pels dos bàndols i dilueixen culpes i responsabilitats- amb els que reivindiquen la necessitat de justícia i de donar veu als silenciats. Tots tres conviuen en diferent mesura i proporció, però seria difícil trobar un altre mitjà de comunicació (diari, ràdio, revista..) que permetés aquesta convivència. En aquest sentit és interessant fer notar que en molts webs falangistes es dona el que podríem anomenar "efecte mirall" que consisteix a anteposar elements paral·lels de caire feixista a signes i símbols clarament republicans. Un exemple d'aquest fenomen consistiria a equiparar el paper i el significat dels legionaris amb els brigadistes internacionals que van combatre a la guerra.

Així doncs, una de les principals característiques de la memòria a Internet és la seva diversitat, la qual cosa ens allunya d'entrada d'un model únic i estandarditzable. A continuació intentarem resumir breument els principals trets que la defineixen.

Els agents

El segon punt que val la pena esmentar és com els diversos agents socials utilitzen la xarxa de múltiples formes. El principal factor de diferenciació correspon a la ideologia de l'agent. Els impulsors de les iniciatives són majoritàriament persones o associacions de tendència clarament republicana o

d'esquerres, mentre que els webs promoguts per persones afins al bàndol nacional són pràcticament inexistents, amb l'excepció de webs de filiació falangista en totes les seves escissions i vessants. Així doncs, Internet és utilitzat majoritàriament pels hereus físics o ideològics dels perdedors de la guerra, tant pels republicans (exiliats, combatents, població civil) com pels falangistes que, amb el pas del temps, també es consideren víctimes del franquisme.

Numèricament la presència de webs "nacionals" és molt inferior a la de les que reivindiquen la memòria republicana, probablement perquè els que van lluitar a les files nacionals i els seus hereus han gaudit durant molt de temps de plataformes per establir la seva versió de la història, falsejant i negant la simple existència d'altres memòries en conflicte amb la seva. Internet, com a nou canal de comunicació, és utilitzat per la dreta espanyola només per aquells que no disposen d'altres mitjans, com tots els grups de la Falange Española. No obstant això, cal veure els discursos propagandístics que es perpetuen en mitjans de comunicació ideològicament afins, com la COPE, l'ABC o *La Razón*, i que ens mostren con els fills i els néts ideològics dels nacionals s'han repositionat còmodament en els partits de dreta democràtica. D'altra banda, al contrari del cas francès, els partits d'ultradreta no estan tan clarament identificats en l'àmbit social social, la qual cosa no significa que no siguin ben presents ideològicament en la nostra societat.

Un segon factor a considerar és l'edat dels protagonistes. La distància temporal amb la Guerra Civil espanyola fa que, per llei biològica, molts dels testimonis en primera persona hagin mort o siguin d'edat molt avançada. Aquest fet provoca dues conseqüències directes. D'una banda, la urgència que traspuen moltes de les webs en la necessitat de recollir el més aviat possible els testimonis dels protagonistes. D'altra banda, l'existència d'intermediaris. En aquest aspecte cal destacar el paper fonamental de la tercera generació, la dels néts del combatents, que actuen com a pont generacional per salvar l'exclusió digital dels qui tenen la memòria i que per edat no utilitzen la xarxa.

En canvi, no s'observa cap diferència segons el paper jugat a la guerra. A la xarxa és possible trobar tant testimonis de població civil com de soldats, de brigadistes internacionals com d'exiliats. Els diversos angles de la guerra es mostren amb tota normalitat oferint la convivència de testimonis diversos.

Un altre aspecte sorprenent és la constatació del baix nombre de llocs web promoguts per institucions diverses davant l'alt nombre de llocs webs realitzats i impulsats per particulars i associacions. I deixant de banda algunes excepcions, ja mencionades anteriorment⁸⁸, la majoria de llocs webs institucionals es limiten a actuar com aparadors de les activitats presencials de la institució. En canvi, és la societat civil qui lidera la lluita per la recuperació de la memòria, tan individual com col·lectiva i qui s'apropia de les eines i avantatges de la xarxa per assolir els seus propòsits. Existeixen algunes iniciatives puntuals, però el panorama general revela una profunda desconfiança per part de les institucions i administracions en la capacitat d'Internet com a eina de transformació social.

Els usos

⁸⁸ Com seria el cas del web de la Residencia de Estudiantes de Madrid [<http://www.residencia.csic.es/>].

Una segona qüestió que ens plantejàvem era saber quins usos específics aportava la xarxa i com es complementaven amb les accions presencials dutes a terme per les associacions. En aquest aspecte cal destacar que una de les principals funcions de la xarxa en aquest àmbit és actuar com a contenedor de memòria, com a espai atemporal on tresorar records i dades de tota mena. Aquesta funció és especialment significativa en el cas de la memòria individual (històries de vida, testimonis, relats...) com en la documental (tant de fonts primàries com secundàries).

Però a part del seu paper com a contenedor de memòria, la xarxa s'utilitza amb quatre finalitats específiques. En primer lloc, la més habitual és la instrumental. Internet serveix per buscar i compartir informació i en l'entorn de la recuperació de la memòria històrica, on ha existit una voluntat de silenciar socialment una sèrie de fets, aquesta funció pren una importància cabdal. En segon lloc, hi ha una dimensió participativa on Internet esdevé un punt de trobada, una àgora pública, on la gent opina i debat tant des del punt de vista acadèmic com polític.

La relació amb les activitats i accions presencials que duen a terme les institucions i associacions és de complementàrietat, i es concreta principalment en dues funcions. D'una banda Internet s'utilitza per donar difusió de les activitats presencials (homenatges, trobades, descobertes de fosses...). En segon lloc, a Internet es produeix un fenomen, que hem anomenat de desplaçament de la memòria, que fa que els fets d'actualitat (l'atemptat terrorista a Madrid, la guerra de l'Iraq, els desapareguts de la dictadura argentina..) siguin interpretats segons claus de conflictes anteriors i s'estableixin paral·lelismes entre situacions que es perceben com a similars en contextos històrics i polítics totalment diferents.

Cal destacar l'ús estructural que té Internet per a les Associacions per a la Recuperació de la Memòria Històrica (ARMH). Nascudes fa molt pocs anys, la seva existència i funcionament presencial ha estat molt directament relacionat amb el seu funcionament virtual. Les ARMH utilitzen la xarxa bàsicament per a quatre funcions: coordinar-se entre elles (totes tenen un fort component de territorialitat que la xarxa ajuda a superar), amplificar el radi d'acció de la seva lluita, posar en contacte persones interessades en la localització de familiars i fer circular fàcilment la informació.

També són força rellevants els usos relacionats amb la memòria documental que trobem a la xarxa, i que podríem concretar en el lliure accés a documentació localitzada en arxius territorialment distants, la facilitat de cerca i recuperació mitjançant l'ordenació i indexació de la mateixa, la facilitat i economia en la publicació d'articles de recerca especialitzats -que contrasta amb la difusió restringida i de difícil accés que caracteritzen les publicacions científiques en paper- i finalment, en la utilització didàctica dels fons documentals.

Però deixant a banda el cas concret de les ARMH, cal dir que la utilització de la xarxa és molt desigual i només en casos força singulars⁸⁹ s'utilitzen totes les potencialitats de les TIC, com la no linealitat narrativa i la voluntat d'esdevenir un projecte en construcció permanent.

⁸⁹ Com seria l'exemple de l'exposició virtual *Els nens de la guerra* de la Fundació Largo Caballero i la Universitat Oberta de Catalunya [<http://oliba.uoc.es/nens/index.htm>]

Les motivacions

Un cop revisats els agents que intervenen i els principals usos que donen a la xarxa ens deturarem un instant per veure quines motivacions els impulsen, per què utilitzen Internet. Des d'una vessant pràctica i si recollim les seves pròpies declaracions, veurem que molts d'ells afirmen que utilitzen la xarxa perquè estan exclosos dels canals de comunicació tradicionals⁹⁰ (diaris, revistes, ràdios, televisió...). Per tant, en molts casos es tracta d'una elecció substitutòria, com a mal menor, davant la impossibilitat d'accedir a altres canals. No obstant, la difusió que es pugui fer en aquests mitjans de les iniciatives en línia és fonamental per a garantir la seva subsistència i aconseguir arribar a col·lectius que no acostumen a accedir a Internet de forma habitual. Es crea doncs una relació de complementarietat entre les accions i la difusió presencial i les iniciatives virtuals.

Encara que en molts casos sigui una elecció substitutòria, també és cert que la facilitat per construir una pàgina web i per penjar-la en un dels infinits servidors que a preus econòmics oferten aquest servei sense que pràcticament existeixi cap filtre de control, ha afavorit l'apropiació d'aquestes eines per part d'individus i col·lectius exclosos dels canals de comunicació establerts. Això explicaria l'elevada presència d'individus i associacions en front la menor utilització institucional. També explicaria la notable presència de forces polítiques extraparlamentàries, com la Falange, que poden utilitzar la xarxa per difondre un discurs que no té ressò en altres mitjans sobre els quals no tenen control.

Perquè de fet, el que és interessant d'aquest procés és que Internet permet que la circulació de la informació estigui en mans de la societat civil i que és ella mateixa qui genera, valida o denega els continguts publicats, fora del control que els poders socials apliquen a altres canals presencials.

Des d'una vessant ideològica, el denominador comú de la majoria d'iniciatives és la necessitat social de fer justícia a un col·lectiu silenciats i damnats durant molt de temps. Aquesta necessitat s'expressa com una vivència individual però simultàniament com una vàlvula de seguretat social per la qual cal explicar el passat per evitar que es repeteixin fets com els de la guerra. Aquesta necessitat va vinculada a un deure moral vers els nostres ancestres, que és el que ha provocat l'eclosió social dels darrers anys en aquesta direcció.

Epíleg

Diversitat, justícia social, deure moral... la presència de la memòria a Internet se'ns presenta rica i complexa. L'anàlisi del nostre corpus d'estudi ens ha permès formular algunes aproximacions al concepte de memòria i esbrinar algunes de les seves característiques a la xarxa.

Aquest recorregut també ha obert mes interrogants dels previstos a l'inici i ha calgut renunciar a algunes línies de recerca, ja que assumir-les depassava a bastament els propòsits i la dimensió d'aquest treball. Tanmateix, crec rellevant apuntar línies obertes amb vista a recerques posteriors, si més no per donar idea de la magnitud de la recerca.

⁹⁰ En aquest sentit es pot citar l'explicació de l'autora del web *Entre l'Espasa i la Paret*: "Aquestes planes havien de ser escrites al paper però ningú ens ha donat -de moment- l'oportunitat de fer-ho. És per això que, abans, ho oferim a la gent del ciberespai." [<http://www.geocities.com/Wellesley/6879/index.html>].

En primer lloc, el bloc principal que ha calgut descartar ha estat el que es relacionava amb el concepte de “llocs de memòria” i que es referia a la memòria visual i auditiva d’un esdeveniment determinat. Així, ens hem circumscrit a records orals i textuais, però sempre sota una forma narrativa, i hem descartat l’anàlisi d’una sèrie d’icones visuals i sónores, que en el nostre estudi de cas són especialment rellevants. Els cartells de la Guerra Civil espanyola, les cançons, els discursos constitueixen un univers simbòlic molt potent. La imatge del milicià ferit de Capa porta implícits molts mes significats que els que es desprenen de la pura anàlisi formal de la fotografia. En aquest sentit, la naturalesa multiformal d’Internet que permet la convivència d’arxius textuais, sónors i d’imatge obre un amplí ventall de possibilitats per a l’existència de la memòria visual i auditiva, que sens dubte ha de presentar característiques diferenciades de la narrativa.

En segon lloc, el nostre estudi de cas es referia a un conflicte armat determinat. Cal obrir la possibilitat que l’anàlisi d’altres situacions de memòria (narracions etnogràfiques, històries de vida de comunitats diferenciades per *modus* de subsistència o per religió, per exemple) ens poden proporcionar altres usos, altres agents, altres motivacions. La flexibilitat d’Internet ens demostra que els usos són oberts i que se n’inventen de nous segons les necessitats i els objectius de cada agent.

En tercer lloc, s’ha treballat sobre webs europees, majoritàriament espanyoles. Aquest fet ha dotat les nostres conclusions d’una especificitat territorial i cultural que pot haver influït sobre els resultats de la recerca. En el futur, caldria obrir l’àmbit de recerca a comunitats on els conceptes de memòria i record tenen connotacions socials i culturals diferents a les observades en el nostre estudi.

Per acabar, la càrrega simbòlica d’aquest treball ha amarat totes i cadascuna de les fases de la recerca. Treballar amb un tema tan proper i que encara és tan viu i divideix la societat espanyola ha obligat a un esforç de distanciament, no sempre ben assolit. La memòria, la nostra memòria és allò que ens fa ser com som i que ens permet sentir-nos part de la nostra comunitat. La memòria és identitat.

Barcelona, octubre de 2004

6. Bibliografia

- Aguilar, Paloma (1996). *Memòria y olvido de la guerra civil española*. Madrid: Alianza Editorial
- Alonso Carballés, Jesús J. (1998). “La construcción de una memòria colectiva del éxodo infantil vasco”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 163-193. Madrid: Marcial Pons
- Armengou, Montse; Belis, Ricard (2004). *Les fosses del silenci*. Barcelona: Rosa dels Vents
- Bendoly, Laura M.; Smith, Mary Anne (2003). *Documenting Stories: World War II and Civil Rights Oral Histories*. The Atlanta History Center, USA. Museums and the Web 2003. <http://www.archimuse.com/mw2003/papers/bendoly/bendoly.html>
- Bennett, Tony (2000). *The Birth of the Museum. History, theory, politics*. London & New York: Routledge
- Bolaños, María (ed.) (2002). *La memòria del mundo. Cien años de museología 1900-2000*. Gijón: Trea, S.L.
- Britton, Diane F. (1998). “Historia pública y memòria pública”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 147-162. Madrid: Marcial Pons
- Carreras, Cèsar; Ferran, Núria (2004). “Preserving memories on-line: the exhibition “Memories of our childhood” and the Catalan Immigration History Museum”. [en línia]. <URL: http://oliba.uoc.edu/oliba/publicacions/ichim_2004_berlin.pdf >
- Carreras, C.; Munilla, G (2003) “TIC, Heritage and Museums”. OLIBA research. *EVA 2003 Florence: Electronic Imaging & the Visual Arts*.
- Carreras, C.; Munilla, G. Amb la col·laboració de Núria Ferran Ferrer y Cristina Barragán Yebra (2004). *Patrimonio digital: un nuevo medio al servicio de las instituciones culturales (Grup Òliba 1999-2003)*. Serie Cibercultura. Barcelona: EDIUOC [en premsa]
- Castells, Manuel (1998). La era de la información. Economía, Sociedad y Cultura. Vol. 2. El poder de la identidad. Madrid: Alianza Editorial
- Cercas, Javier (2001). *Soldados de Salamina*. Barcelona: Tusquets editores
- Cuesta Bustillo, Josefina (1998). “La memoria del horror, despues de la II Guerra Mundial”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 81-104. Madrid: Marcial Pons
- Cuesta Bustillo, Josefina (1998). “Memoria y historia. Un estado de la cuestión”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 203-224. Madrid: Marcial Pons
- DDAA. (2000). Dossier « Memòries en conflicte: els museus i la història ». A *l’Avenç*, núm. 247, maig de 2000. p. 26-56. Barcelona: L’Avenç
- Ferriz, Teresa; Munilla, Glòria; Báscones, Pedro; Carreras, Cèsar (2003). “Memorias virtuales: la exposición *Memorias de nuestra infancia: los niños de la guerra*”. [En premsa]

- Fontana, Josep (1996). “Memòria històrica: convocar el record de coses passades”. A Plecs d’Història Local, núm. 64. A *L’Avenç*, núm. 205, juliol-agost de 1996. Barcelona: L’Avenç
- García, D.; Munilla, G (2001). Museo virtual y museo presencial. Tecnologías de la Información y la Comunicación y estudio de público. *3rd. International Congress on Science and Technology for the safeguard of Cultural Heritage in the Mediterranean basin*. Madrid.
- García Canclini, Néstor.(2001). *Culturas híbridas: estrategias para entrar y salir de la Modernidad*. Barcelona: Paidós
- Haro Tecglen, Eduardo (1994). “Así éramos en los años cuarenta”. Al *País Semanal* del 5 de juny de 1994. [en línia]. URL://<http://www.vespito.net/historia/franco/40ft.html> . [Consulta el 15 de maig de 2004]
- Hobsbawm, Eric J.; Ranger, Terence (1988). *L’invent de la tradició*. Vic: Eumo Editorial
- Hobsbawm, Eric J (1989). *La era del Imperio (1875-1914)*. Barcelona: Labor Universitaria
- Kavanagh, Gaynor (2000). *Dream Spaces. Memory and the Museum*. London & New York: Leicester University Press
- Le Goff, Jacques(1991). *El orden de la memòria*. Barcelona: Paidós.
- Llobera, Josep R. (1996). “Memòria col·lectiva, memòria històrica i identitat nacional”. A Plecs d’Història Local, núm. 64. A *L’Avenç*, núm. 205, juliol-agost de 1996. Barcelona: L’Avenç
- Mannheim, Karl (1952). *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul
- Michonneau, Stéphane (2002). *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Vic: Eumo Editorial
- Munilla, G. ; Garcia, D.; Solanilla, L (2002). *TIC i Patrimoni: Seguiment, Avaluació i Estudi de públic. Museu virtual & Museu presencial. (ÒLIBA,1999-2001)”* (Working Paper, IN3/UOC) <URL: <http://www.uoc.edu/in3/dt/20092/20092.pdf>>
- Namer, Gérard (1998) “Antifascismo y *La memòria de los músicos de Halbwachs (1938)*”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 35-56. Madrid: Marcial Pons
- Nora, Pierre (1998). “La aventura de *Les Lieux de mémoire*”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 17-34. Madrid: Marcial Pons
- Olick, Jeffrey K. (1998). “Memòria colectiva y diferenciación cronológica: historicidad y ámbito público”. A la revista *Ayer*, núm. 32, p. 119-145. Madrid: Marcial Pons
- Pérez Garzón, Juan Sisinio, et. al. (2000). *La gestión de la memòria. La historia de España al servicio del poder*. Barcelona: Crítica Contrastes
- Rheingold, Howard (2000). *The Virtual Community. Homestanding on the electronic frontier*. [en línia]. A URL:< <http://www.rheingold.com/vc/book>>. [Consulta el 21 d’agost de 2004]

- Reuben Holo, Selma (1999). *Más allá del Prado. Museos e identidad en la España democrática*. Madrid: Akal
- Rovira, Marta; Vázquez, Félix. [coord].(2004). *Polítiques de la memòria. La transició a Catalunya*. Els Juliols. Biblioteca Universitària. Barcelona: Pòrtic.
- Sandell, Richard. (2002). *Museums, Society, Inequality*. London & New York: Routledge
- Sauri, Carme (2004a). “Eixos i polèmiques del debat sobre comunitats virtuals- l'exemple de l'Asociación para la Recuperación de la Memòria Histórica”. PAC Comunitats virtuals. Doctorat Interdisciplinari Societat de la informació. Barcelona: UOC
- Sauri, Carme (2004b). “La recuperació de la memòria col·lectiva a la xarxa. Una anàlisi des de l'enfocament de l'estudi de les pràctiques culturals”. PAC Comunitats virtuals. Doctorat Interdisciplinari Societat de la informació. Barcelona: UOC
- Vázquez Montalbán, Manuel (1998). “Sobre la memòria de la oposició antifranquista”. A *El País*, del 26 d'octubre de 1988. [en línia]. URL://<http://www.vespito.net/historia/franco/antifran.html> [Consulta el 15 de maig de 2004]
- Vilanova, Mercedes (2003). “Rememoración en la historia”. A *Historia, antropología y fuentes orales*, revista del Seminario de Historia Oral del Departamento de Historia Contemporánea de la Universidad de Barcelona. Núm. 30. p. 23-40
- Vinyes, Ricard (2000). “Un conflicte de memòries: el Museu d'Història de Catalunya”. A la revista *L'Avenç*, núm. 247, p. 34. Barcelona: Ed. L'Avenç

7. Annexos

Annex 7.1.

Corpus documental

Memòria autobiogràfica

1. Imperial War Museum. Spanish Civil War. <http://www.iwm.org.uk/upload/package/5/spanish/index.htm>
2. Salvar al soldado Monguió. <http://mbytesl.com/victoria/>
3. Cuaderno de guerra de José García Mondéjar . <http://www.sanchez-j.nom.fr/journal/index.html>
4. Témoignage de deux combattants a l'ombre. <http://membres.lycos.fr/ccolo/accueil.htm>
5. Espagne au coeur. <http://site.voila.fr/espana36/index.htm>
6. Poblenu sota la Guerra Civil. <http://www.geocities.com/athens/acropolis/3324/guerrapn.html>
7. Entre l'Espasa i la Paret. <http://www.geocities.com/Wellesley/6879/index.html>
8. La Guerra Civil espanyola a Anglès. www.xtec.es/%7Ejrebull/gce/test.htm
9. Van viure una guerra. <http://www.webquestcat.org/~webquest/gcivil/>
10. Republicanos en el Campo de Dachau. http://bteysses.free.fr/pages_temoignages_espagnol.htm
11. Viure una guerra. <http://www.tvcatalunya.com/explica/guerra.htm>
12. Franquisme: oblidar o recordar? <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/franquisme.htm>
13. Veus ofegades: cartes d'un exili a França. <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/veusofegades.htm>
14. Els maquis: la guerra silenciada. <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/maquis.htm>
15. Els nens perduts del franquisme (TV3). <http://www.tvcatalunya.com/franquisme/nens.htm>
 Weblog sobre "els nens perduts del franquisme". <http://www.netlexfrance.com/weblogs/index.php?cat=24>
16. La Guerra Civil Española. www.guerracivil.org

Memòria heretada

17. Forum ARMH
<http://boards1.melodysoft.com/app?ID=ARMH>
18. La Guerra Civil Española. www.guerracivil.org
 Fòrum: <http://www.guerracivil.org/listagce.htm>
19. Paisajes de la Guerrilla Antifranquista. <http://www.guerrillas.info>
 Historias de la Guerra Civil Española. <http://boards3.melodysoft.com/app?ID=guerracivilespa&DOC=1>
20. Abraham Lincoln Brigade Archives. <http://www.alba-valb.org/>
 Fòrum: <http://forums.nyu.edu/cgi-bin/nyu.pl?enter=alba>
21. Falange Española. <http://www.falanges.com>
 Azul Mahon. Foro Falangista Español. www.falanges.com/public/foro/viewtopic.php?p=728&highlight=
22. La memòria de los nuestros. Muerte en el Bierzo, 1936. <http://www.periquete.memoriahistorica.org>
23. Archivo Guerra y exilio. <http://www.nodo50.org/age/>
 Base de dades unificada de desapareguts. <http://www.nodo50.org/despage/>

Memòria generacional

24. Projecte biberons 41. <http://biberons41.en.eresmas.com/projectebiberons.html>
25. Els nens de la guerra. <http://oliba.uoc.es/nens/index.htm>
26. Associació Catalana d'Expressos Polítics. <http://www.conc.es/exprespol/>
27. Fundación División Azul. <http://www.fundaciondivisionazul.org/>

Memòria documental

28. Residencia de Estudiantes de Madrid. <http://www.residencia.csic.es/>
29. Base documental d'Història Contemporània de Catalunya. <http://www.xtec.es/~jrovira6/gcivil.htm>
30. Archivo militar general de Ávila. http://www.ejercito.mde.es/ihycm/archivos/agm_avila/index.html
31. Archivo general de la GCE. Salamanca. <http://www.cultura.mecd.es/archivos/jsp/plantillaAncho.jsp?id=64>
32. Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica. UAB. <http://www.cefid.uab.es/>
33. Centre d'Estudis d'Investigació Històrica Baix Maestrat/Montsià. <http://www.ceibm.org>
34. Centre d'Estudis Batalla del Ebro. Gandesa. <http://www.fut.es/~cebe/catala.html>
35. Grupo de Memòria Republicana. <http://www.sbhac.net/Memòria.htm>
36. Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo. <http://www.cnt.es/fal>
37. Fundación Andreu Nin. <http://www.fundanin.org>
38. Archivo Guerra y exilio. <http://www.nodo50.org/age/>
Fundacion d'Investigacions Marxistes al País Valencià. <http://www.nodo50.org/fimpv>
39. Portal del Exilio (sota subscripció). <http://www.portaldelexilio.org>
40. El Rastro de la Historia. <http://www.rumbos.net/rastroria/>

Memòria històrica

41. Asociación para la Recuperación de la Memòria Històrica (ARMH). <http://www.memòriahistorica.org/>
42. ARMH Catalunya. <http://www.memòriacatalunya.org>
43. ARMH Valladolid <http://www.memòriahistoricavalladolid.org>
44. ARMH Laciana. <http://www.armhlaciana.tk>
45. ARMH Mérida. <http://www.armh.tk>
46. Asociación familiares y amigos de la fosa común de Oviedo. <http://www.fosacomun.com/>
47. RMH a La Serena (Badajoz). <http://www.la-serena.com/ceder/indexmemhist.html>
48. No jubilem la memòria <http://www.nojubilemlamemòria.org/>
49. Todos los nombres <http://www.cgt-andalucia.org/documentos/memòria/Todos-los-nombres.pdf>
50. La fosa militar del cementiri de Manresa. <http://www.guiamanresa.com/fossa>
51. La Memòria Democràtica a Sabadell. <http://www.memòriademocratica.org>
52. Els Camps de Concentració Franquistes. <http://www.riomon.com>
53. Foro por la Memòria (PCE). <http://www.pce.es/foroporlamemòria/>
54. Fundación Francisco Franco. <http://www.fnff.org/>
55. Fundación Salvar la Memòria. <http://www.e-falange.com/memòria>

Memòria sònora i gràfica

56. Imatges d'un bombardeig. <http://www.idep.es/juliansite/bombardeo/>
57. La Cucaracha. <http://lacucaracha.info/>
58. Videoteca Guerra Civil. <http://web.jet.es/altor/guerra.html>
59. They Still Draw Pictures. University of California, San Diego. <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/tsdp/>
60. Altavoz del Frente. <http://altavozdelfrente.tk>
61. España es mi canción (cancionero juvenil falangista). <http://www.rumbos.net/cancionero>
62. Cancionero revolucionario. <http://users.servicios.retecal.es/gritoprimal/guerra.htm>
63. Guerra Civil 1936. <http://www.guerracivil1936.galeon.com>
Canciones sobre la guerra (descàrregues). <http://www.guerracivil1936.galeon.com/canciones.htm>
64. Modern American Poetry. About Spanish Civil War. <http://www.english.uiuc.edu/maps/scw/scw.htm>
65. www.guerracivil.info. <http://www.barranque.com/guerracivil/>

Cartells de la Guerra Civil. <http://www.barranque.com/guerracivil/carteles.htm>

Postals i calendaris. <http://www.barranque.com/guerracivil/postales.htm>

Retallables. <http://www.barranque.com/guerracivil/recortables.htm>

66. Robert Capa. Fotoperiodisme. <http://www.xtec.es/~aguiu1/calaix/036capa.htm>

Altres webs sobre la Guerra Civil espanyola

67. No pasarán. <http://nopasaran36.free.fr/>

68. Anarchism in the Spanish Revolution. <http://flag.blackened.net/revolt/spaindx.html>

69. Fundación Nostalgia . <http://www.fundacion-nostalgia.com/>

70. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales. <http://www.brigadasinternacionales.org>

[Adreces actualitzades a 12/10/2004]

Annex 7.2.**Buidat dels fòrums****1. Fòrum *Guerra Civil Española***

<http://www.guerracivil.org/listagce.htm>

Total missatges: 648 (març) + 306 (abril) = 954

Definició: Actua simultàniament com a llista de distribució sota subscripció o com a fòrum en línia

Resum de temes	Març 04	Abril 04	Total	%
1. Ús instrumental. Petició informació	212	167	379	39,7
2. Debat acadèmic	6	25	31	3,2
3. Debat polític	22	9	31	3,2
4. Actualitat (atemptat 11M /eleccions)	280	5	285	29,8
5. Difusió d'activitats	99	73	172	18,0
6. Altres (avís de virus, presentació de llibres, articles a la premsa...)	29	27	56	5,8

2. Fòrum *Para la Recuperación de la Memòria (ARMH)*

<http://boards1.melodysoft.com/app?ID=ARMH>

Total missatges: 475

[el recompte s'ha fet entre el 15 de maig i el 15 de juliol]

Definició: Foro restringido al intercambio de información y auto ayuda entre familiares de desaparecidos republicanos en la guerra civil y la dictadura franquista. Es un foro de autoayuda, no de polémica y discusión

Resum de temes	total	%
1. Ús instrumental. Petició d'informació	364	76,6
2. Debat acadèmic	0	0
3. Debat polític (opinions sobre fets d'actualitat)	44	9,2
4. Actualitat	0	0
5. Difusió d'activitats	35	7,3
6. Altres (com fer-se soci, venda vídeos d'homenatges..)	31	6,5

3. Fòrum *Historia de la Guerra Civil Española*

<http://boards3.melodysoft.com/app?ID=guerracivilespa&DOC=1>

Total missatges: 112

Definició: Foro en el que los usuarios podrán debatir y exponer todo tipo de cuestiones referentes a la guerra civil española, antecedentes y consecuencias posteriores a la misma.

Resum de temes	total	%
1. Ús instrumental. Petició d'informació	0	0
2. Debat acadèmic	0	0
3. Debat polític	42	37,5
4. Actualitat	37	33,0
5. Difusió d'activitats	25	22,3
6. Altres (informació sobre llibres, entrevista a Hugh Thomas o Ernesto Sábato...)	8	7,1

4. Fòrum *Alba. Brigades Abraham Lincoln*

<http://forums.nyu.edu/cgi-bin/nyu.pl?enter=alba>

Total missatges: 66

Official subjects: The International Brigades, the Spanish Civil War and the Anti-Fascist struggle.

Messages are accepted in English, Spanish, French or Catalan (missatge de Robert Coale, ALBA list moderator. 14/03/04)

Resum de temes	total	%
1. Ús instrumental	22	33,3
2. Debat acadèmic (Emma Goldman i l'estalinisme a la GCE)	22	33,3
3. Debat polític	0	0
4. Difusió d'activitats (activitats, conferències, llibres)	12	18,1
5. Actualitat	7	10,6
6. Altres (necrològiques, aniversari de la República)	3	4,5

5. Foro Azul Mahón

<http://www.falanges.com/public/foro204/index.php>

No hi ha un fòrum específic dedicat a la Guerra Civil espanyola sino sobre “España, la Falange y otras cosas”. Els temes són diversos i per tant no és possible tabular respostes com en els altres fòrums analitzats.

Currículum Vitae

Llicenciada en Humanitats per la Universitat Oberta de Catalunya en la primera promoció d'aquests estudis l'any 2001. Consultora metodològica del Treball Final de Carrera i de l'assignatura optativa Gestió del Patrimoni dels Estudis d'Humanitats i Filologia de la UOC.

Coordinadora del Màster en Patrimoni: conservació, difusió, gestió, que inclou el Postgrau en Interpretació ambiental i del patrimoni, el Postgrau en Turisme cultural i el curs d'especialització en Gestió del patrimoni arqueològic.

Des del maig del 2004, data de la seva creació, és membre de *Musei@*, grup de recerca dirigit i coordinat per la Dra. Glòria Munilla, sobre Patrimoni, Museologia, Museografia i TIC. *Musei@* parteix d'una experiència de recerca prèvia amb el grup de recerca *Òliba* entre 1999-2004, dins del qual cal emmarcar publicacions i estudis previs.

En l'àmbit laboral treballa des de l'any 1990 a l'Institut de Cultura de Barcelona i des de l'any 99 és la responsable de la difusió a Internet dels programes i museus de l'Institut de Cultura.